

KÖZLEMÉNYEK

OROSS ANDRÁS

ÍR EZREDEK MAGYARORSZÁGON

**Adalékok az állandó hadsereg téli beszállásolásának gyakorlatához
az 1690-es években**

Magyar–ír kapcsolatok

A magyar és az ír két olyan nép, amelynek hasonló a történelme, irodalma és kapcsolata – a viszonylag nagy távolság ellenére – bővelkedik jelentős eseményekben. Bár a most következő sorok, az ír–magyar viszonyoknak egy kevésbé fényes oldalát mutatják be, ám mind az ír, mind a magyar történelem vonatkozásában érdekes és megvizsgálandó témát jelentenek. Az írországi toborzású ezredek magyarországi tevékenysége ugyanis – a törökellenes felszabadító háborúban (1683–1699) nyújtott kétségtelen segítség ellenére – inkább szenvedést hozott az ország lakosai számára.

A két nemzet történelme közötti párhuzamokra Arthur Griffith ír politikus, újságíró hívta fel egy politikai röpiratban a figyelmet. 1904-ben megjelent munkájában példaként tekintett mind az 1848–49-es forradalom és szabadságharcra, mind az 1867. évi kiegyezésre. Felvetésében – amellyel az ír népet szerette volna felrázni – utalt arra, hogy a magyar nemesség ugyanannyira elnémetesedett a XVIII. században, ahogy az ír nemesség elangolosodott, de a történelem bebizonyította, hogy egy sikeres politikai kurzus – a reformkor – és a nép saját nyelvébe vetett hit mekkora erőt jelent egy nemzet megmaradásában.¹

A két ország közötti közvetlen kapcsolatok elsősorban irodalom- és egyháztörténeti vonalon mondhatók jelentősnek. Kiemelhető, hogy a győri székegyházban lévő híres ún. Gyermekes Mária képét, Walter Lynch, a katolikusok üldöztetése miatt hazájából elmenekült galway-i püspök hozta a nyugat-magyarországi városba az 1650-es évek végén. Írország teljes elfoglalása után Dublinban jóváhagyták az ún. száműzetési törvényt (1697. március 16.), amelynek nyomán minden pápahű egyházi személyt kiűztek az országból, az eseményt követően egy nappal pedig a menekült ír püspök által hozott kép – éppen Írország védőszentjének, Szent Patriknak az ünnepén! – reggel 6 és 9 óra között vérrel könnyezett. A csodás eseményről az akkori püspök, Keresztély Ágost vizsgálatot rendelt el, a csoda bebizonyosodását követően a könnyező Szűzanya kegykép oltárra került és ma is a győri székesegyház becses kincse.

Tar Lőrinc, Luxemburgi Zsigmond magyar király udvari emberének írországi utazása irodalomtörténeti vonatkozásban tartogat érdekességeket: 1411-ben az Ulster tartomány-

¹ *Kabdebó, Thomas*: Ireland and Hungary: A study in parallels. With an Arthur Griffith bibliography. Dublin, 2001. (A továbbiakban: *Kabdebó* 2001) és *Griffith, Arthur*: The resurrection of Hungary: a parallel for Ireland. Dublin, 1904., magyarul: *Arthur Griffith*: Magyarország feltámadása példa Írország számára. Ford. és jegyz.: *Kabdebó Tamás*. Budapest, 2002.

beli, Donegal grófságban lévő Angyalok-szigetén járt Szent Patrik „purgatóriumában”, ahol a kiáramló gázoktól látomásai voltak. A lovag élményeit szóbeli elbeszélése alapján, Jacob Yonge, dublini királyi jegyző írta le, ám a kéziratnak csak a másolata maradt fenn egy kódexben, amelyet napjainkban a British Museum őriz.²

Írországot Anglia uralkodói 1171 óta próbálták uralmuk alá hajtani: az évszázadok során ennek a folyamatnak legfontosabb eszközei a protestáns telepések új területre történő behívása és több katolicizmus ellenes, diszkriminatív törvény megalkotása voltak. Az 1641-ben fellázadt katolikusok leverésére személyesen Olivier Cromwell vezetett sikeres hadjáratot Írországba. A győzelmet követően rengeteg cromwelliánus katona, protestáns jutott birtokhoz Írországból és az elűzött katolikusok túlnyomórészt nem kapták vissza földjeiket (érdekesség, hogy míg 1641-ben az összes föld 60 %-a volt a katolikusok kezén, addig a következő száz évben fokozatosan csökkent ez az arány: 1670-ben 20%, 1700-ban 15%, 1778-ban 5%), egyúttal a protestánsok töltötték be a közigazgatás és a kereskedelem legfontosabb pozícióit. A katolikus hitre áttért Stuart-házból származó II. Jakab 1685. évi trónra lépését követően több kulcspozícióba ismét katolikusok kerültek; úgy tűnt, megérett a helyzet a katolikusok számára a hatalom átvételére Angliában és Írországból egyaránt. A londoni parlamenti képviselők azonban, nehezményezve a számukra egyre kedvezőtlenebb királyi döntéseket, az uralkodó vejét, a protestáns Orániai Vilmost hívták meg az angol trónra.

Az 1688-ban elűzött Jakab Franciaországban talált menedéket, majd francia segítséggel Írország partjaira lépett, hogy az ottani katolikusok támogatását kihasználva szerezze vissza elvesztett királyi székét. Jakab politikája azonban bizonytalanságot ébresztett az írekben, hiszen a korabeli mondás szerint egyik lábán angol, a másikon ír cipő volt, nem csoda, hogy helyzete a kitört polgárháborúban mindkét oldalon ingatag volt. Az ún. két király háborújában a Jakab megfutamodásával véget ért 1690. július 1-jei boyne-i csata³ volt a fordulópont, amely az ír nép történetében is sorsfordító volt. Ezt követően már csak kisebb harcok folytak a szigeten, utolsóként a délnyugati-írországi Limerick városa adta meg magát, a szabad katolikus vallásgyakorlat biztosításának reményében. A város feladása után indult meg az ír katonák igazi kirajzása hazájukból és ekkor kezdődött meg tömeges szolgálatvállalásuk az európai hadseregekben, elsősorban Franciaországban, ahová 1691–1789 között félmillió ír katona emigrált.⁴

Az elmondottak alapján látható a hasonlóság az írországi és a Magyar Királyságban a törökellenes visszafoglaló háború idején lejátszódott helyzet között: Magyarországon is hatalmas birtokok vándoroltak idegen származású, elsősorban katolikus vallású tisztek, hivatalnokok kezeire; az ország életének intézésében a rendek, rendi intézmények helyett mind nagyobb szerephez jutottak a bécsi udvari tanácsosok. Nem mellékesen párhuzam vonható ír-magyar viszonylatban a francia támogatás tekintetében is, hiszen XIV. Lajos

² Tar Lőrinc pokoljárása. Középkori magyar víziók. (Válogatta, a szöveget gondozta, a bevezető tanulmányt és a jegyzeteket írta V. Kovács Sándor) Budapest, 1985. (Magyar Ritkaságok sorozat)

³ A csata emlékére minden évben felvonulnak a protestánsok (az ulsteri Orániai Rend híres Belfasti felvonulása). Érdekesség, hogy a csatát követően az Angliával szövetséges Habsburg Monarchia székesegyházaiban Te Deum énekletét rendelték el!

⁴ A rövid történeti összefoglalót az alábbi művek vonatkozó fejezetei alapján állítottam össze *T. W. Moody – F. X. Martin: Írország története.* Budapest, 1999.; *Roy Foster: The Oxford Illustrated History of Ireland.* Oxford, 2001. Különösen a Colonization, Resistance and Plantation c. fejezet, 125–134.o.

arra használta fel az ír polgárháborút, hogy lekösse az angol csapatok egy részét, akiket így nem tudtak bevetni a Rajnánál, a holland hadszíntéren. Az ekkor zajló Pfalzi örökösödési háborúban (1688–1697) kialakult erővonalaknak megfelelően Franciaország ellen szövetségelt a Habsburg Monarchia, Anglia, Hollandia. XIV. Lajos minden lehetőséget megragadott, hogy kitörjön elszigeteltségéből: ehhez kiváló eszköz volt az ellenség hátsó országaiban szított lázadás, az írországi és a magyarországi is. Ez utóbbira példa a spanyol örökösödési háború (1701–1714) alatt kitört Rákóczi-szabadságharc is.⁵

Írek a Habsburg Monarchiában

Írországból közkedveltnek számít a kora újkorban különböző okokból külföldre távozott ír emberek sorsának kutatása. A tanulmányok elsősorban a nagy nyugat-európai országokba (Franciaország, Spanyolország) települt emigrációkról, menekültekről ill. az ír katolikus hittérítés jelentőségéről (pl. a prágai ír ferencesek) szólnak.⁶

A hazájukból menekült ill. emigrált ír származású katonákat Wild Geese, azaz Wildgänse („Vadlibák”) névvel illették a kortársak és illeti ma is a történeti szakirodalom. A rendszeres publikációk, konferenciák mellett az ír történészek kedvelt területe a különböző időpontokban, különféle európai hadseregekben szolgálatot teljesítő katonák sorsának feltérképezése. Ennek egyik közelmúltbeli jelentős gyümölcse volt, hogy 2002–2004 között vándorkiállítászt rendeztek Dublinban, ill. Bécsben az írek Habsburg Monarchiába történt emigrációjáról, szerepükről, megtelepedésükről, integrációjukról a befogadó társadalomba (Wild Geese Exhibition, Collins Barracks Museum; Wildgänse Ausstellung, Heeresgeschichtliches Museum⁷). A sokat sejtető rendezvény a harmincéves háborútól az első világháborúig tekintette végig az ír katonák ausztriai szolgálatban eltöltött évszázadait. Ez a nagyobb korszakot felölelő kísérlet annyiban jelentett újdonságot, hogy korábban a kutatók szinte kizárólag az ír katonák „hőskorszakának” tekintett XVIII. századra koncentráltak.⁸

Az egyik legfontosabb kérdés mégis az marad az érdeklődő számára, vajon miért vállalkoztak a Zöld Sziget elhagyására az ír katonák és miért a távoli Habsburg Monarchiát választották új hazájuknak? A Német-római Birodalom katolikus uralkodója és a protestáns Anglia szövetséges volt, a XVIII. század elején a Birodalom mégis kedvelt célja az

⁵ II. Rákóczi Ferenc a következőképpen fogalmazta meg az államjogi hasonlóságokat: „Magyarország kapcsolata Ausztriával olyan, mint Angliáé és Skóciáé, de Ausztria azt akarja, hogy olyan legyen, mint Anglia és Írország kapcsolata: azaz egy meghódított ország, anélkül, hogy valaha meghódította volna.” *Kabdebó* 2001. 21. o.

⁶ *The Irish in Europe, 1580–1815.* Ed. *Thomas O'Connor.* Dublin, 2001.; *Irish migrants in Europe after Kinsale, 1602–1820.* Ed. *Thomas O'Connor and Mary Ann Lyons.* Dublin, 2003.; *Irish communities in early modern Europe.* Ed. *Thomas O'Connor and Mary Ann Lyons.* Dublin, 2006.; *Silke, J.: The Irish Abroad, 1534–1691.* In: *T. W. Moody and W. E. Vaughan et al.: A New History of Ireland (9 vol., Oxford, 1986.)* III. köt. 587–637. o.; *Simms, J. G.: The Irish on the Continent, 1691–1800.* In: uo. IV. köt. 629–656. o.

⁷ A kétnyelvű kiállítási katalógus 2003-ban Bécsben jelent meg: *Die Wildgänse. The Wild Geese. Irische Soldaten im Dienste der Habsburger.* Sonderausstellung 17.9.2003–8.2.2004. (A továbbiakban: *Wildgänse*, 2003.)

⁸ A XVIII. századi császári állandó hadseregben jelentős karriert befutott személyekről több monográfia is készült: *Duffy, Christopher: The Wild Goose and the Eagle: A Life Of Field Marshall von Browne, 1705–1757.* London, 1964.; *Duffy, Christopher: Some Irishmen in the Imperial service. The Irish Sword, 5.* (1962.) 197–206. o.; *McGrath, Kevin: Count Maximilian Ulysses Browne. An Irish Field-Marshal in the Austrian army. The Irish Sword, 1.* (1949.) 191–196. o.

ír nemességnek, azaz a Stuartokat befogadó XIV. Lajos ellenségeinek álltak szolgálatába, tehát egy papíron ellenséges ország állandó hadserege kötelékében kerestek és találtak alkalmazást.

Az írországi katonák birodalmi hadseregben történő tetteivel doktori disszertációjában foglalkozó Ernst Schmidhofer a kivándorlás okaként első helyen a politikai és vallási okokat fogalmazta meg.⁹ Valóban, a vallási és nemzetiségi üldözések elől a harmincéves háború európai méretű konfliktusa és a hatalmas katonai igény nagy „felvevőpiacot” jelentett a hazájukat elhagyni szándékozók számára. A későbbiekben a protestáns Anglia elnyomásának növekedésével párhuzamosan egyre többen gondolták úgy, hogy külföldi szolgálatba lépve próbálnak szerencsét, és találják meg megélhetésük forrását. Némely írók kutató emellett az írók nép kalandvágyát, nyughatatlan karakterét is hangsúlyozza. A harmincéves háború óta folyamatosan zajló kisebb bevándorlások eredményezték azt, hogy a már a Habsburg Monarchiában megtelepedett katonatisztek rokonai is – mintegy a hagyomány folytatóiként – az uralkodó állandó hadseregében vállaltak szolgálatot. Emellett ösztönzőleg hathatott, ha egy-egy sikeres hadvezér birtokokhoz jutott a Monarchiában. Elsősorban a cseh protestánsok elkobzott cseh- és morvaországi birtokait osztották szét közöttük. Jó példa erre a folyamatra a skót származású, katolikus vallású O’Gilvy család, hiszen George Jakob O’Gilvy a morvaországi Spielberg kapitányként szerzett érdemeiért morva indigenátust és birtokokat kapott, így nem csoda, ha fia, a későbbi ezredtulajdonos, és tokaji várparancsnok George Benedikt O’Gilvy már nem is Írországban, hanem Morvaországban (Scheltschitz) látta meg a napvilágot 1651-ben.

Írók nagyobb tömegben az 1620-as évektől jelentek meg a Habsburg uralkodó seregében, ugyanis először a harmincéves háborúban William Butler vezetése alatt szolgált egy főleg írókatonákból létrehozott dragonyos-ezred a formálódó állandó hadseregben. Butler nevezetes még arról is, hogy honfitársaival együtt ő gyilkolta meg a korszak legnagyobb hadivállalkozóját, Albrecht Wenzel Eusebius von Wallensteint 1634 februárjában.

A legfőbb motivációs tényező a tisztek számára a soknemzetiségű Habsburg Monarchia, soknemzetiségű seregében a gyors előremenetel ígérete lehetett, ahol tehetségük alapján egyre jelentősebb rangokat tölthettek be. Mivel a többször is kétfrontos háborúra kényszerülő Habsburgok minden lehetőséget megragadtak, hogy különféle nemzetek segítségével egészítsék ki haderejüket, így más népek – köztük az írek is – harcosai is sikerrel vehettek részt a hosszabb-rövidebb hadjáratokban, ahol a remélt javadalmazás mellett zsákmányban is reménykedhettek. Nem véletlenül írta Lotharingiai Ferenc császár a következő sorokat az írókatonákról: „Minél több író áll Ausztria szolgálatába, annál jobb! Csapataink így fegyelmezettek maradnak, gyáva írókat látni nagy ritkaság, és ha valamivel szemben ellenszenvvel is viseltetnek, azt is megteszik, csak hogy hírnévre tegyenek szert.” A dicsérő szavak fényében érthetővé válik az ausztriai írek császárhűsége még akkor is, amikor saját honfitársaik ellen kellett harcolniuk. Így volt ez az 1702. augusztus 15-ei luzzara-i csatában, amely Savoyai Jenő győzelmét hozta a franciák felett, és amelyben mindkét oldalon jelentős számú író „Wild Geese” vesztette életét egymás kezétől, idegen földön, idegen szolgálatban.

⁹ Schmidhofer, Ernst: Das irische, schottische und englische Element im kaiserlichen Heer. Phil. Diss. Wien, 1971. (A továbbiakban: Schmidhofer 1971.); Schmidhofer, Ernst: Das irische Element im kaiserlichen Heer. Österreich in Geschichte und Literatur, 19. (1975.) Heft 2. 81–90. o.

A források tanúsága szerint az ír katonák többnyire nem tömegesen, ezredkebe szerveződve vállaltak szolgálatot a Habsburg Monarchia állandó hadseregében, mint Franciaországban, hanem elsősorban képzett katonák, tisztek átállításáról volt szó, akik egy századot hoztak csak magukkal. Ennek ellenpéldája a jelen tanulmány témáját képező két írországi toborzású ezred története. Tény azonban, hogy a Habsburg Monarchia állandó hadseregében több mint 100 ír származású tiszt érte el a tábornoki, admirálisi rangot, és ennél még jóval magasabb volt a különféle rangú tisztek száma. Az ír emigránsok közül hetet még az Aranygyapjas Renddel is kitüntettek.¹⁰

A Habsburg Monarchiában befutott jelentős karrierre kiváló példa a Taaffe család. Franz Taaffe még Írországból született, Carlingford 3. grófjaként, de egész karrierje már új hazájához köthető, hiszen több franciaellenes háborúban is részt vett, jelen volt Bécs felmentésénél, Buda felszabadításánál, sőt idős korára ő lett Lotaringia első minisztere is. Utódai századokon át szolgálták a Habsburgokat, közülük a legjelentősebb Eduard Taaffe, aki ciszlajtán miniszterelnök és belügyminiszter lett (1879–1893). Hasonlóan a többi ír nemesi család sarjaihoz, a Taaffék is ausztriai főnemesi vagy cseh nemes famíliák lányaival kötött előnyös házasság révén jutottak mind magasabb és elismertebb pozíciókba.

Számos nevezetes ír származású hadvezért sorolhatnánk fel, akik személyükben és családjuk révén is jelentős szolgálatokat tettek a mindenkori Habsburg uralkodónak. Magyar szempontból mégis fontosnak tartom kiemelni, hogy a XVIII. századi, az Oszmán Birodalom ellen folytatott háborúban kik játszottak nagyobb szerepet. Georg Olivier Wallis 1716-ban Temesvár átadási szerződését írta alá Musztafa pasával, 1717-ben Belgrád elfoglalását döntötte el az általa vezetett csapat rohamával, majd 1739-ben a török ellen harcoló csapatok főparancsnoka lett. Öccsét, Franz Paul Wallist Savoyai Jenő Temesvár parancsnokává nevezte ki. Franz Wallis később birodalmi grófi címet is nyert, végül 1729-ben Erdély főparancsnoka lett és Nagyszebenben halt meg 1737-ben. A szintén ír származású Johann Joseph O'Dwyer 1717–23 Belgrád, majd 1723–29 között Eszék várának parancsnoka volt. Maximillian Ulyssess Browne az osztrák örökösödési háborúban tüntette ki magát; Franz Moritz Lacy, az Udvari Haditanács 1766–1774 közötti elnöke volt.¹¹ A rövid kitekintésből is leszűrhető, hogy az ír katonák legfényesebb időszaka III. Károly és Mária Terézia uralkodásához köthető.

Az írek ausztriai szerepét feldolgozó Ernst Schmidhofer, amikor kitért arra, hogy az ír „ezred” 1689 szeptemberében elérte a magyar határt és Pozsonyba szállásolták el, csak annyit jegyzett meg, hogy: „Das Schicksal, das diese Menschen in Ungarn erlitten, liegt weitgehend im Dunklen”. Tanulmányom témaválasztásának külön érdekessége abban áll tehát, hogy a két alább bemutatandó ír ezred tevékenységét a sok tekintetben alapos nyugat-európai kutatások is mindeddig teljesen fehér foltként kezelték. Történetük, tetteik pedig az említett pozitív cselekedetek helyett meglehetősen negatív kicsengést váltott ki a kortársakból.

¹⁰ Downey, Declan M.: Die Wildgänse und der Doppeladler. Irische Integration in Österreich von 1630 bis 1918. In: Wildgänse, 2003. 43–59. o. (A továbbiakban: Downey 2003.) 1694: Franz Taaffe, 1751: Franz Wenzel Wallis von Carringham, 1757: Maximilian Ulysses Browne, 1766: Franz Moritz Lacy, 1810: Joseph O'Donell, 1852: Laval Nugent, 1878: Eduard Taaffe.

¹¹ Az összefoglalás alapjai a következő művek voltak: Schmidhofer 1971. passim; Downey 2003. 47–51. o.

A témafelvetésnél már említettem, hogy az ír toborzású ezredek történetén keresztül próbálom meg bemutatni és elemezni az állandó hadsereg téli kvártélyozásának problémakörét. Annyiban hiánypótlóak a mostani észrevételek, hogy a magyar történetírás korábban az elszállásolás rendszerével kevésbé foglalkozott,¹² sokkal inkább kiemelte azt a hatalmas megterhelést, amelyet a biztosítandó kvártély és porció jelentett a magyarországi lakosság számára.

A katonai beszállásolás nem más, mint a hadsereg egészének vagy egy részének a béke vagy a hadműveletek szüneteltetésének idejére elsősorban a hátszországban történő átlomásoztatása. A Habsburg Monarchia XVII. század második felében formálódó állandó hadseregének¹³ pontosan ez az egyik legjellemzőbb ismérve, mert a hadjáratok idejére sem bocsátották el a felfogadott századokat, ezredeket, hanem téli szállást biztosítottak nekik az egyes helyőrségekben, városokban, falvakban. A nagy törökellenes háború idején (1683–1699) az ezredeknek a Magyar Királyságban történő tartása óriási hadászati előnnyel is járt az oszmán sereggel szemben, mert így minimálisra csökkent a felkészülési, felvonulási periódus. Az 1680-as, 1690-es években Magyarországon még nem állt rendelkezésre elegendő férőhellyel rendelkező kaszárnya,¹⁴ így a Főhadbiztoság kénytelen volt a katonákat az elsősorban szabad századok (azaz nem az állandó hadsereg kötelékébe tartozó haderők) által őrzött nagyobb várak épületeiben, fallal védett városok polgárainál és kisebb falvakban elhelyezni.

A XVII. század végi törökellenes háborúban a magyarországi hadszíntéren évente mintegy 50–55 ezer fős haderő vett részt. A hatalmas katonatömeg felszerelése, élelemmel és szállással történő folyamatos ellátása a rengeteg pénz mellett óriási logisztikai szervezőmunkát rótt a központi kormányzatszervekre – zökkenőmentes megvalósulása éppen ezért nem is következhetett be. Minden hadjárat év kezdetekor, március–április folyamán, megindult az év végi téli beszállásolás rendszerének kidolgozása, amelyet a Főhadbiztoság (Generalkriegskommissariatamt) készített, több központi kormányzatszervvel történő folyamatos egyeztetés után.¹⁵ Természetesen az Udvari Haditanács (Hofkriegsrat) jelölte ki a legmagasabb rangú tisztekkel, illetve a magyarországi seregek fővezérével

¹² Kivételnek tekinthető legújabban: *Zachar József*: Habsburg-uralom, állandó hadsereg és magyarság 1683–1792. Budapest, 2004. (a továbbiakban: *Zachar* 2004.) c. könyvének II. az anyagi fedezet című fejezete (64–103. o.), ahol források alapján mutatja be a kérdéskört. Megyei szinten közöl értékes adatokat: *Vanyó Tihamér*: Sopron vármegye hadügyi, gazdasági viszonyai és közállapotai (1640–1690). *Soproni Szemle*, 30. (1976.) 20–38., 113–129., 211–227. o., *Holub József*: Az újjáépítés megindulása Tolna megyében a török kiűzése után 1686–1703-ig. *Tanulmányok Tolna megye történetéből V. Szekszárd*, 1974. 5–124., A későbbi időszakra remek összefoglalást ad: *Dr. Demkó Kálmán*: Az országos conscriptio és az állandó katonaság téli elszállásolása 1719–1720-ra. *Hadtörténelmi Közlemények*, (a továbbiakban: *HK*) 14. (1913.) 89–105, 247–263. o. és *Szabó Dezső*: Az állandó hadsereg beikkelyezésének története III. Károly korában. *HK*, 11. (1910.) 23–51., 349–387., 549–587. o.

¹³ A korszak hadügyi, katonapolitikai problémáiról ad összefoglalást: *Czigány István*: Új katonai berendezkedés Magyarországon, 1683–1703. *HK*, 116. (2003.) 3–4. sz. 714–741. o. és *Zachar* 2004. passim.

¹⁴ Az erődített helyeken a kaszárnyák építése csak az 1690-es évek második felében vett lendületet, bár a kivitelezés nagyon sok esetben nem érte el a kívánt szintet, hiszen a forrásokban rengetegszer találkozhatunk a javításukra irányuló kérelmekkel. Vö. *Oross András*: Végvárakból kaszárnyák. A Budai Kamarai Adminisztráció szerepe Magyarországon új katonai berendezkedésében a 17–18. század fordulóján. *Századok*, 140. (2006.) 6. sz. 1441–1473. o.

¹⁵ A felsorolt kormányzatszervek szerepére a hadügyi rendszerben lásd: *Hochedlinger, Michael*: Austria's Wars of Emergence. 1683–1797. New York–London, 2003. 118–123. o.

való konzultációk után a következő évi hadjárat céljait. Az Udvari Kamara (Hofkammer) állandó levelezésben állt a magyarországi kamarákkal, hogy az általuk felügyelt területek eltartóképességéről¹⁶ friss információkkal rendelkezzen. A pénzügyigazgatási szervek az alárendelt kamarai hatóságoktól szereztek be értesüléseiket, így az élelmiszerraktárakat felügyelő élésmesterektől,¹⁷ a kamarai birtokok gazdálkodását ellátó provizoroktól¹⁸ és a kereskedelmi forgalmat nyilvántartó harmincadosoktól.¹⁹ Természetesen a vármegyék is próbálkoztak a döntési folyamat lehetőségei szerinti befolyásolásával, hiszen küldöttük a Főhadbiztossággal is együttműködtek a hadiadó vármegyék szerinti kivetésében, ám a rendszeres panaszokból úgy tűnik, csekély sikerrel. A neves arisztokrata családokból származó, esetleg országos, udvari tisztséget is betöltő főispánok azonban sikeresebben kérvényezhették vármegyéjük terheinek csökkentését.²⁰

A magyarországi területek átmeneti megkönnyebbülését jelentette, amikor a főszereg Belgrád 1688. évi elfoglalása után két éven keresztül a Balkánon folytatta a hadjáratot, hiszen ekkor az ezredek nagy része a mai Szerbia, Bosznia-Hercegovina, Románia²¹ területén tudott áttelelni (1690-ben Erdély véglegesnek tekinthető elfoglalásával még tovább nőtt az eltartóterület nagysága). A Magyarországon maradó ezredek pedig részben a „forradalmakra és nyugtalanságokra hajlamos magyar vér”²² fékentartására, azaz rendvédelmi funkció miatt, ill. a nagyobb várak elleni folyamatos blokád fenntartása (pl. Kani-za, Várad) céljából maradt itt, elsősorban azon a Felső-Magyarországon, amely már 1670 óta lényegében katonailag megszállt terület volt.

A második ír ezred magyarországi tartózkodása idejére, 1692/93 telére a beszállásokkal kapcsolatban a kérdés fontosságára való tekintettel 1692. szeptember 2-án Titkos Konferenciát tartottak, amelyen a Főhadbiztosság előterjesztését tárgyalták meg. A testület elé került az 1693. évi hadjárat hadi költségeinek, a téli beszállásolás

¹⁶ A hadviselés XVII–XVIII. századi logisztikájára lásd összefoglalóan *Perjés Géza*: Mezőgazdasági termelés, népesség, hadseregélelmezés és stratégia a XVII. század második felében 1650–1715. (Értekezések a történeti tudományok köréből, Új sorozat 29.) Budapest, 1963.

¹⁷ Österreichisches Staatsarchiv, Hofkammerarchiv, Hoffinanz Ungarn, (a továbbiakban: ÖStA HKA HFU) 17. Dez. 1692. Rote Nummer (a továbbiakban: r. Nr.) 351. fol. 195–200. A Szepesi Kamara jelentése, hogy 1692 októberében a felső-magyarországi élelmiszerraktárakban (Kassa, Eperjes, Bártfa és Makovica, Szepesvár, Lőcse, Murány, Szendrő, Eger, Tokaj, Patak, Munkács, Kálló, Kisvárd, Ecsed, Szatmár, Szentjób) mekkora mennyiségű élelem fordul elő.

¹⁸ MOL E 286 (Magyar Országos Levéltár, Budai Kamarai Adminisztráció Számvevősege) 1700. №. 81. Beszámoló a Budai Kamarai Adminisztráció területén lévő provizor hivatalok által az 1696–1698. években összegyűjtött tizedgabona mennyiségéről.

¹⁹ *Tagányi Károly*: A budai kamarai jószágkormányozóság jövedelmei és kiadásai. 1686–1700-ig. *Magyar Gazdaságtörténeti Szemle*, 4. (1897.) 285–297. o.

²⁰ Erre példa lesz a későbbiekben említésre kerülő beadvány, amelyben Zichy Ádám Moson vármegye főispánja kéri, hogy az ír csapatokat vonják ki Moson megyéből.

²¹ Johann Friedrich Veterani gróf Nišben tartózkodott a főszereggel 1690 januárjában (ÖStA KA HKR Prot. Exp. Bd. 383. 1690. jan. №. 103. fol. 22^v), míg Donat Johann Heissler Bukarestben telett át ezredével, miután Havasalföldön nem talált megfelelő szállást (uo. 1690. jan. №. 108. fol. 23^v–24^f).

²² Az ún. Einrichtungswerk megfogalmazása a katolikus német telepesek behívásának kapcsán a magyarok jelleméről uralkodókkal szemben. A berendezési tervet kidolgozó albizottság vezetője Kollonics Lipót egyébként keményen ostorozta a katonaságot és a Főhadbiztosságot a hadsereg-élelmezés korabeli rendszere miatt. *Theodor Mayer*: Verwaltungsreform in Ungarn nach der Türkenzeit. Wien–Leipzig 1911.; *Varga J. János*: Berendezési tervek Magyarországon a török kiűzésének időszakában. Az „Einrichtungswerk”. In: *A Magyar Királyság berendezésének műve. Századok füzetek*, 1. 19–20. o.

repartíciójának, az ezredek ellátásának témaköre. A katonai kérdésekről tárgyaló konferencia tekintélyét mutatta Ferdinand Dietrichstein főudvarmester és Leopold Wilhelm Közigsegg-Rothenfels birodalmi alkancellár jelenléte elnökként. Tagjai pedig Franz Karl Graf von Kollowrat-Liebsteinsky, a morvaországi tartományi kormány elnöke, Franz Ulrich Kinsky, cseh főkancellár, Johann Quintin von Jörger zu Tollet, alsó- ausztriai helytartó, Wolfgang Andreas Orsini de Roesenberg, az Udvari Kamara elnöke, Theodor Heinrich Strattmann, osztrák udvari kancellár, Heinrich Ernst Rüdiger von Starhemberg, az Udvari Haditanács elnöke, Antonio Caraffa, a Főhadbiztosság vezetője, Karl Maximilian Thurn-Valvassina valóságos titkos tanácsos voltak.²³ 1691 után Esterházy Pál nádor vezetésével tartott ún. nádori konkurzusokon és gyűléseken a magyar rendek is beleszólhattak ugyan a döntési folyamatba, de kevés sikerrel, álláspontjukat többször nem fogadták el a központi kormányiszervek.²⁴

A téli beszállásolás ugyanis komoly összefüggésben volt a magyarországi adóüggyel is. A hadiadót az országgyűlés (tehát a rendek) szavazta meg, aminek részét képezte a porció is, amennyiben a terményben és pénzben a szállásadók által kiszolgáltatott és kifizetett porciók a következő években kivetett hadiadó repartíciójakor (felosztásakor) a vármegyére kivetett összegből levonásra kerülhettek. A porció két részből állt: az orális vagyis emberporció, amely kenyérből, húsból, borból vagy sörből állt; míg az equilis vagyis lóporció, amely szénából, szalmából, zabból tevődött össze. A későbbiekben az ír ezredek kapcsán is látni fogjuk, hogy egy közlegény ugyan egy porciót kapott naponta, de a magasabb rangú tisztek ennek többszörösét, amit természetesen nem tudtak mind (tehát sem ők, sem kíséretük!) elfogyasztani, így a fennmaradó részt pénzben kellett megváltani. Egy havi emberporció értéke Magyarországon 6–6,5, míg egy lóporció értéke 5–5,5 forint volt,²⁵ (más forrás szerint havonta 5–6 ill. 3–4 forint volt ez az adat²⁶), míg az ír ezred porciói havi 3 Ft-tal kerültek elszámolásra.

1697-ben és 1699-ben is tartottak olyan általános, elvi ügyekkel foglalkozó, I. Lipót jelenlétében zajló konferenciákat, amikor a hadak magyarországi állomásoztatása, ellátása, fizetettsége (helyesebben inkább fizetlensége) volt a legfőbb téma, kiemelve mind-egyiken, hogy az 1690-es években szokásban volt rendszer nem megfelelő, tovább nem alkalmazható, mert az a lakosságnak akkora terhet jelent, hogy újabb, komolyabb láza-

²³ ÖStA HKA HFU 19. Sept. 1692 (r. Nr. 350. fol. 389–407.) „Conférenz Referat über die Kriegs Erfordernus ad bellica pro anno 1693 mit Beischliessung einer eventual Winter Repartition in Hungarn, Croation, und Siebenbürgen.” A felsorolt személyek eredetileg csak vezetéknévükkel szerepeltek a forrásban, így beazonosításukat és az ebben az időpontban betöltött tisztségeik meghatározását *Wurzbach, Constant*: Biographisches Lexikon des Kaiserthum Oesterreichs. Bd. 1–60. Wien, 1856–1889. vonatkozó kötetei alapján végeztem el. A XVII. század második felének meghatározó politikusaíra lásd legújabban: *Stenell, Stefan*: Die Geheime Konferenz unter Kaiser Leopold I.: Personelle Strukturen und Methoden zur politischen Entscheidungsfindung am Wiener Hof. Frankfurt, 2001.

²⁴ A nádor szerepére a hadiadó felosztásában és a beszállásolási rendszer kidolgozásában lásd: *Iványi Emma*: Esterházy Pál nádor közigazgatási tevékenysége 1681–1713. (A Magyar Országos Levéltár Kiadványai III. Hatóság- és hivatalörténet 10.) Budapest, 1991. 93–223. o.

²⁵ *Wellmann Imre*: Gazdasági élet Magyarországon a töröktől megszabadító háború idején. In: *Gazdaság és mentalitás Magyarországon a török kiűzésének idején*. Szécsény, 1985. december 3–4. Salgótarján, 1987. (Discussiones Neograiensis 4.) (A továbbiakban: *Gazdaság és mentalitás*.) 40–78. o.

²⁶ *Zachar* 2004 72. o. A porció természetben naponta két font kenyert, egy font húst, egy icce bort vagy két pint sört, fekhelyet, tüzelőt és gyertyát, fuvarozást, illetve hat font zabot, nyolc font szénát, és heti két-három köteg szalmát jelentett.

dásokhoz vezethet a békétlenség (utalva ezzel a hegyaljai felkelésre és annak esetleges megismétlődésére is).²⁷ A formálódó birodalmi hadsereg számára a XVII. században többször is kiadtak olyan rendelkezéseket, amelyek a téli beszállásolás idejére esedékes természetbeni és pénzbeli ellátást szabályozták. Az 1697. évi konferencia eredményeként jelent meg a katonaságnak a járandóságok mértékét előíró új rendelet (az ún. *Regulamentum*), amelyben már az egyes katonai rangokhoz, tisztségekhez megfelelő számú porciót rendeltek. A katonaság a megszabott napi porciómennyiségek (azaz élelem) mellett elvileg igényt tarthatott havonta a neki járó porció értékére is forintban.²⁸ Ezt a gyakorlatot már 4 évvel korábban, azaz a második ír ezred járandóságainak elszámolásánál is követték. A porciók értékét az adó felosztásakor megpróbálták havi szinten pénzben is kifejezni: ebből adódtak azután a jelentős számításbeli különbségek, hiszen az élelmiszerárak területenként és évszakonként is állandóan változtak.

A téli időszak kezdetével a király rendeletben hozta Magyarország tudomására az adott évi beszállásolás rendszerét a Magyar Királyi Udvari Kancellárián keresztül, amely azután továbbította a vármegyékhez annak tartalmát. A Főhadbiztosság tehát az egyes ezredek elhelyezése mellett a számukra kiadandó porciók mennyiségét is megszabta:²⁹ 1684/85 telén például Nógrád megyébe Disznósy Horváth Ferenc hadait szállásolták el, de engedély nélkül Czobor Ádám ezrede is bekvártélyozta magát, akiket végül csak több felszólítás után sikerült kiharcolni onnan. A következő évi repartíció idején 900 porciót, 2000 cölöpöt és 45 szekeret osztottak ki a vármegyére, akik kérvényezték, hogy a Czobor-féle katonáknak kiadott adagokat vonják le a megszabott mennyiségből.³⁰ 1698/99 telén a Guido Starhemberg- és a Kollonics-féle ezredek szállásolták el Tolna vármegyébe, nekik 17 168 Ft 55 dénárt fizettek ki, így a vármegye adóssága a hadipénztárral szemben 2030 Ft 9 dénárra csökkent. Még véget sem ért a tél, 1699 februárjában máris következett Tolna számára az újabb teher, hiszen 59 573 Ft-ot róttak ki rájuk, amely összeg 2/3-át az itt állomásozó ezredeknek kellett kiutalni a 6 téli hónapért.³¹ A vármegyei közgyűlések adatai szemléletesen tudósítanak arról, hogy a beszállásolt ezredeknek juttatott porciók és pénzbeli összegek jelentősen növelték az újjátelepülő országrész nehézségeit. A felsorolt adatokból is látható, hogy Magyarország lakosságának terhei a kifizetett adók mellett a téli beszállásolással jelentősen növekedtek. A hadművelési területnek számító ország viselte 1685-ben a teljes Habsburg Monarchiát tekintve az összes kivetett porció 70%-át, 1686-ban 51%-át, Csehország, Morvaország, Szilézia, Alsó-, Belső- és Felső-Ausztria ellenében.³²

²⁷ Az 1697. évi konferencia: ÖStA KA HKR Akten Exp. 1697. Mai №. 68., az 1699. évi: ÖStA HKA HFU 9. Julius 1699 (r. Nr. 400. fol. 148–166.)

²⁸ Feldzüge des Prinzen Eugen von Savoyen. I. Serie. I. Band. Einleitung zur Darstellung der Feldzüge des Prinzen Eugen von Savoyen. Wien, 1876. 276–283. o. (A továbbiakban: Feldzüge I.)

²⁹ Varga J. János számításai szemléletesek az ország téli beszállásolással kapcsolatos terheit illetően. A vármegyei árlimitációk alapján végzett becslései szerint az 50 000 fős hadsereg havonta 1500 t kenyeret, 750 t húst, 12 750 hl bort vagy 76 500 hl sört fogyasztott el; a mintegy 30 000 ló 2700 t zabot, 3600 t szénát, 240–360 000 kötés szénát evett meg. Ez pénzben kifejezve az egész téli kvártély idejére mintegy 5,6 millió forintot jelentett! Varga J. János: *Insurrekció, kvártély, porció.* (Megyei teherviselés a felszabadító háború időszakában). In: *Gazdaság és mentalitás*, 125–133. o. (A továbbiakban: Varga J. 1987.)

³⁰ *Oborni Teréz*: Nógrád megye haditerhei a felszabadító háborúban. In: *Gazdaság és mentalitás*, 134–141. o.

³¹ *Várady Zoltán*: Tolna vármegye közgyűlési jegyzőkönyveinek regesztái 1696–1703. Szekszárd, 1992. 8–12. o.

³² Varga J. 1987. 128. o. és Esterházy Pál nádor számításaira hivatkozik: Zachar 2004. 73. o.

Az alábbi fejezetekben részletezésre kerülő ír ezredek példáján keresztül is látni fogjuk, hogy az említett terhek mellett mekkora nehézséget jelentett a lakosság számára a katonaság folyamatos jelenléte. A zsoldfizetés és az élelem-ellátás gyakori akadozása miatt a katonák sok kihágást követtek el,³³ amelyekkel szemben a kivizsgálásra jogosult hatóságok tehetetlenek voltak.

Az 1689/90. évi írországi toborzású katonaság sorsa

Szándékosan nem használtam a fejezet címében az ezred kifejezést, hiszen az 1689/90. években Magyarországra érkezett ír toborzású katonaság ezredbe szervezési kísérlete végül kudarcot vallott: a hosszú menetelést követően megmaradt századokat több, az állandó hadsereg kötelékébe tartozó ezred között osztották szét, kiegészítve azokat az előírt keretlétszámmra. Az állandó hadsereg ezredeinek történetét részletesen ismertető, XX. század elején megjelent több kötetes osztrák munka beszámol ugyan az „Irrlandische Regiment zu Fuss”-ról, mindezt azonban úgy teszi, hogy összemossa a két külön kötetekben működő és más időpontban verbuvált katonák sorsát. Ezredtulajdonost sem tüntet fel (látni fogjuk, hogy Georg, Hessen-Darmstadt grófja személyében 1691 óta volt tulajdonosa a második ír ezrednek), kapitányukként Jakob Wilsont nevezi meg (valójában Eduard Wilsonról van szó), állomáshelyüknek egyértelműen Budát mondja (pedig több magyarországi településen is tartózkodtak), adatai egyedül a felosztás és az egyes ír századok más ezredbe történő beosztása tekintetében pontosak.³⁴ Céлом tehát nem lehet más mint, hogy a források segítségével tisztázzam az ír katonák sorsát és pontos információkat adjak magyarországi tevékenységükről.

Érkezésük, mint arról korábban szó volt, I. Lipót és az akkor még angol király II. Jakab közötti szerződés³⁵ értelmében valósulhatott meg, utóbbi így támogatta segédcsoportokkal a törökellenes háborút Magyarországon. Az Udvari Haditanács 1689 áprilisában szólította fel a Főhadbiztosságot, hogy egy hadbiztost küldjenek ki Hamburgba, aki a hajón érkező ír katonákat átveszi és a kijelölt állomáshelyre vezeti őket.³⁶ Megérkezésük azonban csak két hónappal későbbre tehető, hiszen Johann Severin Preg hadbiztos 1689. június 11-én jelentette partraszállásukat Hamburg mellől. Leveléből megtudjuk, hogy az ígért 1800 fő helyett csak mintegy 900 katona érkezett. A hadtest az akkor Dániához tartozó Itzehoe³⁷ melletti mezőkön táborozott, annak ellenére, hogy XIV. Lajos felszólította V. Keresztély dán királyt, hogy ne engedje az íreket partra szállni a kontinensen. Preg látva a katonákon a háromhetes vízi út okozta nélkülözések nyomait és lerongyolódott állapotukat javasolta, hogy a kimerítőnek ígérkező szárazföldi menetelés helyett az El-

³³ A befogadó családokban is „örök élményt” hagyott a beszállásolt katona ott-tartózkodása, mint arra az írek esetében a pécsi lakosok levele rávilágít: „... nec virgines, nec uxores nostrae securae manent...” MOL E 281 (Budai Kamarai Adminisztráció, Berichte und Schreiben) 1693. jan. 5.

³⁴ *Wrede, Alphons*: Geschichte der k.u.k. Wehrmacht. Die Regimenter, Corps, Branchen und Anstalten von 1618 bis Ende des 19. Jahrhunderts. Bd. I–V. Wien, 1898–1905. (A továbbiakban: *Wrede.*) II. 170. o.

³⁵ *Schmidhofer* 1971 74–76. o.

³⁶ ÖStA Kriegsarchiv (továbbiakban: KA) Protokolle des Wiener Hofkriegsrates, Registratur. (A továbbiakban: HKR Prot. Reg.) Bd. 379. 1689. Apr. №. 218. fol. 196^r

³⁷ A forrásban: Irzehoff névvel illetett település Hamburgtól északra fekszik, ma Németország Schleswig-Holstein tartományban.

bán hajózva induljanak el Sziléziába. Tervei között szerepelt, hogy az Udvari Kamarától igényelt 10 000 forintból megfelelő ruházatot vásárol nekik és fejenként 3 forintot is kioszt közöttük, mintegy felfogadási pénz gyanánt.³⁸ Preg kérését a Haditanács is felkarolta, hangsúlyozva, hogy az Udvari Kamarától folyósítandó 10 000 forintot Sziléziában az ír katonaság felszerelésére, cipőre, nadrágra, ingre fogják költeni.³⁹ Preg javaslata a vízi útról azonban nem valósult meg, hanem a szárazföldön menetelve indultak el az ír segédcapatok. Két és fél hónap alatt a feltárt források tanúsága szerint az Itzehoe (1689. jún. 11.) – Hamburg (jún. 18.)⁴⁰ – Wittstock/Dosse, Brandenburg tartomány (júl. 7.)⁴¹ – Breslau/Wrocław (júl. 26–29.)⁴² – Troppau/Opava (aug. 19.)⁴³ – Jablonkai-hágó (aug. vége⁴⁴) – Pozsony megye (aug. vége, szept. eleje⁴⁵) útvonalon érkeztek meg Magyarországra. A menetelés alatt többször is kinyilvánították a katonák, hogy ők nem akarnak Magyarországra menni harcolni, ezért lázadást is szítottak, például július végén Parchawitz városánál⁴⁶, vagy augusztus közepén Ullersdorfnál⁴⁷. A lázadókat, elszökötteket azonnal megbüntették, bár elvileg a halálbüntetést is engedélyezték,⁴⁸ valójában például várerődítéseknel dolgoztatták a bűnösöket.⁴⁹ Preg ki is fakadt egyik jelentésében, hogy nagyon nehéz dolga van a vonuló katonákkal, mert az írek rendkívül fegyelmezetlenek, és a melléjük kirendelt Franz Taaffe gróf betegségére hivatkozva nem csatlakozott még hozzájuk.⁵⁰

Pedig már megérkezésükkor eldöntött tény volt, hogy a magyarországi főserghez kell csatlakozniuk, csak az Udvari Haditanács abban nem határozott, hogy milyen feladattal. Taaffe már valóban Magyarországon várta meg az ír csapatokat, sorsukat azonban nem ő, hanem az Udvari Haditanács rendelete értelmében a lipótvári főkapitány Johann Areyza határozta meg, ugyanis őt és Thaedeus O’Hasssie-t bízták meg az ír katonák századokba osztásával és a főserghez történő továbbirányításával.⁵¹ A Pozsony és Moson megyékbe, illetve Pozsony és Modor városokba szeptember elején ideiglenesen beszállásolt csapatok a még Hamburgban megígért és Sziléziában átveendő ruházat-

³⁸ ÖStA HKA HFU 13. Juli 1689. (r. Nr. 330. fol. 139–141.)

³⁹ Uo. fol. 138.

⁴⁰ Uo. fol. 141.

⁴¹ Uo. fol. 144.

⁴² ÖStA Kriegsarchiv. (A továbbiakban: KA.) Protokolle des Wiener Hofkriegsrates, Expedit. (A továbbiakban: HKR Prot. Exp.) Bd. 380. 1689. Aug. №. 3. fol. 48^f.

⁴³ Uo. 1689. Aug. №. 118. fol. 65^v.

⁴⁴ Uo. 1689. Aug. №. 90. fol. 61^v.

⁴⁵ Uo. 1689. Aug. №. 142. fol. 69^f.

⁴⁶ Uo. 1689. Aug. №. 3. fol. 48^f; ma: Prohowice, Lengyelország.

⁴⁷ Uo. 1689. Aug. №. 132. fol. 67^v; ma: Velky Losiny, Csehország. A Cseh Kancellária többször is panaszkodott a Szilézián és Morvaországon átvonuló hadtest által elkövetett kihágások, jogtalanságok miatt. Uo. 1689. Aug. №. 90. fol. 61^v. Valószínűleg csak lelki támaszt jelentett az íreknek és nem anyagi segítséget, hogy a bresloui püspök Franz Ludwig von Pfalz-Neuburg meglátogatta őket és misét celebrált köriükben. Uo. 1689. Aug. №. 123. fol. 66^f.

⁴⁸ Uo. Bd. 379. 1689. Juli №. 190. fol. 335^f.

⁴⁹ Uo. Bd. 380. 1689. Aug. №. 132. fol. 67^v. Az Ullersdorfnál megszökött 19 ír katonát elfogásuk után az olmützi vár erődítésénél dolgoztatták.

⁵⁰ Uo. Bd. 380. 1689. Aug. №. 145. fol. 69^v. „Preeg... erindert das es ein undisciplinirtes Volckh seie, grosse Revolten anfangen, der graff Taff aber, der sie commandiren solle, fast continuirlich Kranckh zuruckh bleibe...”

⁵¹ Uo. Bd. 382. 1689. Aug. №. 108. 34^v–35^f.

ból semmit sem kaptak meg, így az említett szökések sem voltak véletlenek. Nem is csodálkozhatunk, ha Magyarországra egy lerongyolódott, fáradt és szervezetlen kontingens érkezett. A problémát tovább tetőzte, hogy az elmúlt évek beszállásolásaitól, adóitól elszegényedett Pozsony és Moson vármegye sem tudott nekik megfelelő mennyiségű élelmet biztosítani. Pozsony vármegye hatósága⁵² mellett Zichy Ádám, Moson vármegye főispánja⁵³ és Pozsony város tanácsa⁵⁴ a beszállásolás kezdete óta követelte az ír csapatok továbbvonulását, mert véleményük szerint elviselhetetlen jogtalanságokat követtek el a katonák. Mintegy egy hónapos jelenlétük alatt tehát nemcsak az ír tisztek, Preg hadikomisszárius, de a vármegyék is egymásra panaszkodtak. Előbbiek az ellátatlanságra, Preg az ígért felszerelés, hadi eszközök elmaradása miatt, a vármegyék a katonák által elkövetett rablásokra, kihágásokra.

Sziléziában kapott ugyan Preg 3000 forintot,⁵⁵ de ez nem volt elég a kívánt ruházat és fegyverzet vásárlására. A főszerephez való csatlakozásnak ugyanis elengedhetetlen feltétele volt a katonák egyenruhával, fegyverekkel és zászlókkal történő ellátása.⁵⁶ Az újabb és újabb rendelkezések értelmében ezeket részben a bécsi udvar legnagyobb hadi szállítójával, Samuel Oppenheimerrel kötött szerződés⁵⁷ eredményeként kapták volna meg, részben a budai és felső-magyarországi hadszertáraknak kellett volna biztosítani. Ki is dolgozták azt a tervet, hogy mind a katonákat, mind a nekik szánt ruházatot, fegyverzetet a Dunán szállítsák Belgrádig. A nyár végére azonban az Udvari Haditanács úgy döntött, – immáron végérvényesen – hogy mégsem a Szerbiában harcoló Bádeni Lajos vezette főszerephez, hanem Felső-Magyarországra, konkrétan Várad blokádjához vezénylik őket.⁵⁸

Az ír csapatok mustrálására 1689. szeptember végén Lipótvár mellett került sor. Areyzaga és O’Hassie 4, egyenként 200 fős századot (a tiszteket is beleszámítva) alakított ki.⁵⁹ Felső-Magyarországra vezető újabb menetüket nem Taaffe, hanem O’Hassie vezette, aki október 5-én Besztercebányáról jelentett a polgárok és az írek szállásmestere közötti kisebb összetűzésről, majd október 22-én már Kassáról írta megérkezésüket.⁶⁰ A 4 századba osztott ír kontingens további sorsáról az itt tartózkodó hadvezérek döntöttek. A Várad blokádját irányító Johann Andreas Corbelli szerette volna, ha ő kapja meg mind a 800 embert, de a felső-magyarországi hadak parancsnoka, Ferdinand Aspremont gróf – valószínűleg a kettőjük közötti nézeteltérés miatt is⁶¹ – különböző helyőrségekbe osztotta szét őket, így 2 századot Kassán tartott, egy Eperjesre és egy Szatmárra került.

⁵² ÖStA Kriegsarchiv. (A továbbiakban: KA.) Protokolle des Wiener Hofkriegsrates, Expedit. (A továbbiakban: HKR Prot. Exp.) Bd. 380. 1689. Sept. №. 16. fol. 112^f

⁵³ Uo. 1689. Oct. №. 43. fol. 168^f

⁵⁴ Uo. 1689. Sept. №. 49. fol. 117^v

⁵⁵ Uo. 1689. Aug. №. 115. fol. 37^v

⁵⁶ ÖStA HKA HFU 14. Sept. 1689 (r. Nr. 331. fol. 290–292.)

⁵⁷ ÖStA KA HKR Prot. Exp. Bd. 380. 1689. Sept. fol. 76^v–77^v. Oppenheimer Sámuel hadiszállító tevékenységére ld. *Szakály Ferenc*: Oppenheimer Sámuel működése, különös tekintettel magyarországi kihatásaira. (Magyar-zsidó oklevéltár XIV.) Budapest, 1971. 31–78. o.

⁵⁸ Uo. 1689. Sept. №. 79. fol. 124^v–125^f

⁵⁹ Uo. 1689. Sept. №. 2., 3., 4. 5., 6. fol. 110^f és ÖStA KA HKR Akten Exp. 1692. 1692. Juli №. 142. fol. 12–13.

⁶⁰ Uo. 1689. Nov. №. 22. fol. 210^v

⁶¹ ÖStA KA HKR Prot. Exp. Bd. 383. 1690. Jan. №. 87. fol. 20^v–21^f. A nézeteltérés oka konkrétan az volt, hogy Várad blokádjá alól Aspremont hazaküldte Corbelli engedélye nélkül a hajdúvárosok katonáit.

Az Aspremontot 1689 decemberében váltó Ottavio Nigrellire hárult végül az a feladat, hogy a Felső-Magyarországon téli szálláson lévő állandó hadsereg kötelékébe tartozó ezredbe integrálja az ír katonákat. Jelentéseiből tudjuk meg, hogy 1690 folyamán a Jörger-féle⁶² (akiket aztán Belgrádba vezényeltek), a Souches-féle,⁶³ a Bielke-féle⁶⁴ és végül, saját ezredébe⁶⁵ osztott be egy-egy századot, az állomány kiegészítésére. Johann Butler ír származású egri várparancsnok is igényelt 50–60 katonát honfitársai közül, de csak feltételezni tudjuk, hogy a 4 századon felüli, esetleg be nem osztott írek (elfogott szökevények, felépülő betegek) végül kerültek az egri várba is.

A fent leírtakból is világossá válhat, hogy az ezredbe történő szervezés sikertelen volt. Nem is sikerült egyben tartani az ír származású katonákat, hanem sorsuk annak az ezrednek a további sorsával fonódott össze, ahová beosztották őket. 1690 nyarán megcsillant előttük a lehetőség, hogy esetleg Lengyelországon keresztül visszaszökjenek az időközben Angliából elkergetett és Írországból polgárháborút szító II. Jakabhoz, hiszen Franciaország lengyelországi rezidense több felszólító levelet is küldött a Magyarországon lévő íreknek, hogy menjenek vissza hazájukba. Nigrelli azonban az egyik ilyen levél elfogása után szigorú ellenőrzés alá vonta a határokat és komoly büntetést helyezett kilátásba a szökevények számára. 1690. július végén azonban már arról számolt be a bécsi udvar lengyelországi diplomatája, hogy az említett rezidens látva akciója sikertelenségét és ismerve Jakab július 1-jei vereségét, visszatért Franciaországba.⁶⁶

Az 1692/1693. évi ír ezred magyarországi tevékenysége

Jóval több forrást sikerült hasznosítani a most bemutatásra kerülő ír ezred tevékenységéhez, hiszen sikerült megtalálni az ezred mustralistáját és elszámolását is, amelyek pontos képet rajzolnak az állandó hadsereg ezen alakulatának szervezetéről és finanszírozásáról. Hosszú életűnek azonban ez a kötetek sem mondható, hiszen mindössze két évig működött, majd hasonlóan az előző fejezetben tárgyalt ír katonasághoz, 1693/1694 folyamán az állandó hadsereghöz tartozó ezredek között osztották szét őket, kiegészítve azokat az előírt keretlétszámmal.

Georg, Hessen-Darmstadt grófja a délnyugat-írországi Limerick városából 1691. szeptember 1-jén kérvényezte, hogy 3000 katonát toborozhasson saját költségén és belőlük egy önálló ezredet alakítson. Az íreket I. Lipót szolgálatába ajánlotta, hogy azok az állandó hadsereg kötelékébe tartozzanak és ebben a szervezeti formában harcoljanak Magyarországon az oszmánok ellen.⁶⁷ A katonahiányban szenvedő Udvari Haditanács természetesen igent mondott a gróf kérelmére, 1691. november 9-én megadta az engedélyt, egyúttal felvetette, hogy ha még 1000 gyalogost hozna a hadseregbe, azokat a töb-

⁶² ÖStA KA HKR Prot. Exp. Bd. 383. März. №. 96. fol. 81^v, ezredtulajdonos: Christian Andreas Jörger; a regiment sorsa: *Wrede* II. 443–451. o.

⁶³ Uo. 1690. Mai №. 94. fol. 181^r, ezredtulajdonos: Karl Ludwig Graf de Souches; a regiment sorsa: *Wrede* II. 254–255. o.

⁶⁴ Uo. 1690. Aug. №. 208. fol. 354^r, ezredtulajdonos: Nils Graf Bielke till Salsta; a regiment sorsa: *Wrede* II. 168. o.

⁶⁵ Uo. 1690. Mai №. 85. fol. 179^v; a regiment sorsa: *Wrede* I. 305–314. o.

⁶⁶ Uo. Bd. 383. 1690. Juli №. 98. fol. 292^{r-v}. és 1690. Aug. №. 54. fol. 333^r.

⁶⁷ Uo. Bd. 385. 1691. Nov. №. 67. fol. 605^v.

bi ezred kiegészítésére használnák. A megbízólevélben az Udvari Haditanács tájékoztatta Hessen-Darmstadt grófját, hogy már november 1-jétől a Habsburg állandó hadsereg kötelékébe veszik az íreket, azaz innentől kezdve már a bécsi udvar fogja állni a katonák felszerelését. A grófot kinevezték a szerveződő ezred parancsnokának, öt évre.⁶⁸

Az 1692 júniusáig tartó időszak szervezőmunkával és az utazással telt. Március–április folyamán még hazájukban voltak, az angol király ugyanis – Heinrich Johann Franz Strattmann londoni követ fáradozásai ellenére⁶⁹ – a szállításra pénzt és hajót nem, csak élelmet biztosított.⁷⁰ Hessen-Darmstadt grófja jelentette, hogy a kívánt 3000 fő helyett csak 2100-at sikerült verbuválnia, akiket majd 14, egyenként 150 fős századba osztana be. Kérte egyúttal, hogy az Udvari Kamara a katonák további ellátásához szükséges összeget Hamburgba utalja át.⁷¹

1692 júniusában érkeztek az ír katonákat szállító hajók Hamburg közelébe, ahol Karl Philipp Freiherr von Gödens, I. Lipót hamburgi képviselője várta őket. A Mylord Ivaghy Jusagge által vezetett csapatok a Gödens által biztosított dereglyéken az Elbán lehajózva végül Bergedorf⁷² melletti mezőkön szálltak partra. Itt egy teljes éjszakát kellett étlenszomjan a zuhogó esőben eltölteniük, ugyanis sem élelmet, sem szállást nem utaltak ki nekik. A megérkezés után került sor mustrájukra és kaptak fejenként fél guldent. Már ekkor mintegy 100 beteg katona utazott a kontingenssel. Állapotukon nem csodálkozhatunk, hiszen Gödens beszámolt arról, hogy az írek táplálék híján voltak, lerongyolódottan, harci felszerelés nélkül érkeztek. Ígéretet tett nekik, hogy megfelelő ruházatot, fegyverzetet majd Sziléziában fognak kapni. A kiosztott pénzt és az ezred számára szükséges szekereket egy hamburgi kereskedő, Isaac Deleboy által biztosított 15 ezer forintos hiteltől fedezte. Az ezred mellé kirendelt hadbiztos nem érkezett meg 1692 júniusában, ezért Gödens útnak indította a mustrát követően a csapatokat Szilézia felé Theobald von Kurtzrock sziléziai tanácsos, Dumont ezredes és von Rost sziléziai nemes vezetésével. Részükre 1692. június 20-án részletes instrukciót adott ki, amely tartalmazta többek között a 2100 fős ír alakulat útvonalát, Sachsen-Lauenburg, Mecklenburg, Brandenburg tartományokon keresztül Sziléziába. A 11 pontos utasítás kikötötte számukra, hogy fegyelmet tartsanak, gondoskodjanak élelelről és fogatokról. Utasította Kurtsackékat, hogy naponta 2–3 mérföldet tegyenek meg, míg háromnaponta pihenőt kellett tartaniuk, éjszakai szállásról pedig az alattvalók háborgatása nélkül kellett gondoskodni. Az elkövetett kihágásokat az érvényben lévő hadi jog szerint kellett büntetni. Az instrukció értelmében elvárta, hogy a kiadásokról vezessen számadást, a katonáknak kiosztott pénzről és élelelről pedig az érkező hadbiztosnak tegyen jelentést. Gödens egyúttal levelet írt az említett tartományok uralkodóinak, hogy tájékoztassa őket az átvonuló ír csapatokról, egyúttal a breslauer püspöknek, Franz Ludwig von Pfalz-Neuburgnak és a Sziléziai Kamara elnökének Christoph Leopold von Schaffgotschnak, hogy készüljenek fel az ír csapatok fogadására.⁷³

⁶⁸ ÖStA HKA HFU 5. Jan. 1693 (r. Nr. 352. fol. 78.)

⁶⁹ Uo. Bd. 386. 1691. Nov. №. 40. fol. 536^r.

⁷⁰ ÖStA KA HKR Prot. Exp. Bd 388/2. 1692. März №. 374. fol. 554^r.

⁷¹ Uo. 1692. Apr. №. 179. fol. 219^r.

⁷² Bergedorf ma Hamburg része, a városközponttól délkeletre helyezkedik el.

⁷³ ÖStA KA HKR Akten Exp. 1692. Juli №. 142. fol. 1–5.

A pontos menetirányról kevesebbet tudunk, mint az előző fejezetben tárgyalt írek esetében, de feltételezhető, hogy hasonló útvonalon juthattak el végül Magyarországra. Ami tény, hogy augusztus folyamán voltak Csehországban és Morvaországban, ahol csatlakozott hozzájuk Johann Andreas Piazza hadi komisszárius, akit Hessen-Darmstadt grófja bízott meg az ezred hadbiztosi teendőivel.⁷⁴ A körültekintően megfogalmazott instrukcióból alig valósult meg valami, hiszen a Cseh Udvari Kancellária augusztus folyamán beszámolt arról, hogy az ír katonák közül már 800-an megbetegedtek, így vonulásuk lelassult. A Hadszertári Főhivatal rendelkezése értelmében a hiányzó ruházatot, felszerelést a budai hadszertárból kellett fedezni, ahol kiosztásra kerülhet majd a nekik járó 2000 muskéta és ugyanennyi bajonett 3900 Ft értékben.⁷⁵

Egyértelmű úti célt nem jelölt ki nekik az Udvari Haditanács, egyelőre csak annyit határoztak meg, hogy a Magyar Királyság területén fognak szolgálatot teljesíteni az oszmánok elleni háborúban. Állást foglaltak abban is, hogy itt, azaz Magyarországon kell téli szállásra vonulniuk. Megérkezésük időpontját 1692. szeptember vége, október elejére tehetjük, hiszen Ferdinand Frey, alsó-magyarországi főhadbiztos panaszt tett az Udvari Haditanács előtt, hogy az írek komoly kihágásokat követtek az itt lévő vármegegyék lakosai ellen.⁷⁶ A Bádeni Lajos vezette Magyarországon harcoló főszereg ekkor Pétervárad mellett táborozott, ahonnan a fővezér azt jelezte, hogy nemcsak, hogy szüksége van az ír csapatokra, de mindenképpen tanácsosnak tartaná, ha őket rendes ezredbe szervezve kapná meg, és így alkalmazhatná őket segédcsoportokként a hadjáratban.⁷⁷ Hasonlóan azonban az 1689/90 folyamán jött ír csapatokhoz, a Mylord Ivaghy és Piazza vezetésével érkezett katonák sem kaptak a sok ígélet ellenére megfelelő ellátást, ami miatt mind az ezredtulajdonos, mind a hadbiztos többször panaszkodott, hogy így nehéz feyelmet tartani a kötelékben.⁷⁸

A Főhadbiztosság és az Udvari Kamara tehát csak azután volt hajlandó a téli beszállásolás pontos helyszínének meghatározására és bármilyen összeg kiutalására, ha előbb pontos mustrára kerül sor. A mustrát, amelynek összesítő táblázatát a Függelékben közlöm, 1692. november 18-án végezték el Mohács mellett és kiderült, hogy 24 században összesen 2114 fő szolgált eredetileg, akik közül többen már elhunytak út közben (162 fő), többen betegek voltak, őket Eszéken ápták (60 fő), az ezred tisztikara nem jelent meg, hanem Péterváradon tartózkodott (150 fő), így összesen 1742 ír katona pontos szálláshelyét kellett kijelölni.

Tudomásunk van arról, hogy az íreknek kijelölt szálláshelye a Mohács melletti mustráig nem volt, a Duna menti falvakban, városokban szállásolták el ideiglenes magukat. Néhány esetben a helyszín is ismert: egy század Pomázon és (Buda)Kalászon,⁷⁹ egy nagyobb csapategység (talán három század) pedig Szigetvár, Kanizsa és Székesfehérvár váraiban⁸⁰ tartózkodott. A mustrát követően azonban azonnal téli szállásra vonult az ez-

⁷⁴ Piazza megbízólevele: ÖStA HKA HFU 5. Jan. 1693 (r. Nr. 352. fol. 69.)

⁷⁵ ÖStA HKA HFU 16. Aug. 1692 (r. Nr. 349. fol. 184–187.)

⁷⁶ ÖStA KA HKR Prot. Exp. Bd. 388/1. 1692. Sept. №. 278. fol. 432^v; Uo. №. 294. fol. 434^v.

⁷⁷ Uo. 1692. Okt. №. 151. fol. 467^r.

⁷⁸ ÖStA HKA HFU 5. Jan. 1693 (r. Nr. 352. fol. 73–75.)

⁷⁹ MOL E 281 1693. jan. 3.

⁸⁰ Uo. 1692. nov. №. 30.

red: az Udvari Haditanács rendelete alapján 5 század került Budára, Pestre és Érsekújvárra, 5 század Fejér és Veszprém megyékbe, 14 század pedig a Dél-Dunántúlra, azaz Tolna és Baranya megyékbe, míg az ezred vezető tisztviselőit és a századok kapitányait Péterváradra irányították. Nem véletlenül tartottak a magyarországi lakosok az írek beszállásolásától, talán hallottak az előző ír ezred Moson és Pozsony megyei pusztításairól, vagy csak tudták, mekkora nehézségekkel jár a katonaság befogadása házaikba.

Valódi mikrotörténeti vizsgálódásokra ad lehetőséget az elszállásolt ír hadak és a lakosság közötti kapcsolatokra vonatkozó források feltárása. Nemcsak az itt élő emberek panaszkodtak ugyanis folyamatosan az elkövetett kihágások miatt, de a katonák sem elégedtek meg a polgárok által biztosított ellátással. Mindhárom területen, ahová az íreket a mustrát követően elszállásolták, komoly összeütközés alakult ki, ám eltérő indokok miatt.

Az öt Budára⁸¹ rendelt század közül végül csak a Kenn, Buttler és Flemming kapitányok által vezetett három század (mintegy 200 fő) kapott itt szállást, a közvetlenül az ezredtulajdonos parancsnoksága alá tartozó századot, azaz a „Leib Compagnie”-t Pestre, a Nugeant-századot Érsekújvárra vezényelték. Meglepő módon azonban nem a budai várban lévő kaszárnyákban kerültek a katonák elhelyezésre, hanem a Vízivárosban, az egyes polgárok, mesteremberek házaiban. A századok tisztikara a fogadókban (Három Király, Arany Hajó) kapott szállást.⁸² 1693 januárjától erőteljesen felerősödött az az igény, hogy az ír katonákat mielőbb vonják ki Budáról. Ennek egyik oka a kitört fertőző betegség volt, a másik pedig, hogy Johann Anton Schweidler budai főhadbiztos jelentése szerint az élmezőnyre szánt liszt mennyisége a budai élmezőnyraktárban veszteségesen lecsökkent.⁸³ A megbetegedések veszélybe sodorták a várban lévő kaszárnyákban állomásozó Max Wenzel Frankenberg várparancsnok alatt álló szabad századokat is, ezért a Budai Kamarai Adminisztráció és a város vezetése úgy döntött, hogy őket ideiglenesen az Erzsébet-szigeten (mai Margitsziget) lévő táborig kórházba költöztetik.⁸⁴ Bár az írek továbbra is a vízivárosi polgárok házaiban voltak, többen meghaltak közülük fertőző betegségben (a források nem fogalmazzak egyértelműen, milyen járványról volt szó, de egy tűnik, hogy pestis ütötte fel a fejét közöttük), míg az ezred Péterváradon tartózkodó orvosát – akire nagy szükség lett volna – Eduard Wilson ezredparancsnok csak úgy engedte volna el, ha a Budai Kamarai Adminisztráció 30 Ft-ot fizet neki havonta.⁸⁵ Az Udvari Haditanács a panaszok és a folyamatos megbetegedésekről érkező hírek miatt úgy rendelkezett, hogy az íreket ki kell vonni Budáról és Pestről.⁸⁶ A kérdésben az Udvari Kamara is rendelkezett, ők 1693. január végén elrendelték, hogy az íreket egy külön erre a célra felállított kórházba kell kihelyezni,⁸⁷ ruháikat el kell égetni, velük minden érintkezést meg kell tiltani, tartózkodási helyeiket lezárni és azokat teljesen kitisztítani.⁸⁸ Az

⁸¹ A Budára történő beszállásolás ellen már 1692 októberében tiltakozott a budai vár parancsnoka, Max Wenzel Frankenberg. ÖStA KA HKR Prot. Reg. Bd. 389. 1692. Okt. №. 19. fol. 506^r.

⁸² MOL E 281 1693. jan. 3. és Budapest Főváros Levéltára (BFL), Buda város tanácsának iratai, Tanácslevelezések IV-1002.j., 1692. jan. 3. (az irat tévesen az 1692. évnél szerepel!)

⁸³ MOL E 281 1693. jan. 6.

⁸⁴ MOL E 281 1693. febr. 3.

⁸⁵ Uo.

⁸⁶ ÖStA KA HKR Prot. Reg. Bd. 392. 1693. Febr. №. 80. fol. 59^r.

⁸⁷ MOL E 280 (Budai Kamarai Adminisztráció, Hofbefehle) 1693. Jan. №. 9.

⁸⁸ Uo. 1693. febr. №. 8., №. 10., №. 11.

egészséges ír katonák végül 1693. március 10-én masíroztak Egerbe, ahol Johann Christoph Penz egri provizor feladatává tette a Budai Kamarai Adminisztráció, hogy számukra a polgárok házaiban jelöljön ki szállást.⁸⁹ A Pesten és Érsekújváron állomásozó írek viszont Esztergomba vonultak.⁹⁰

Sokkal könnyebb helyzetben a veszprémi és székesfehérvári lakosok sem voltak. Az ide beszállásolt von Niels, Nuygthon, Hanton, Geogehans és Edmond Hurly kapitányok vezette csapatok közül kettő Veszprém megyébe és három Székesfehérvárra került.⁹¹ Az elszállásolt írek a szokásos porció mennyiség kiosztása mellett követelték, hogy a téltre őket megillető egyéb szolgáltatásokat is kapják meg. Nuygthon kapitánynak a Budai Kamarai Adminisztrációhoz írt panaszlevelében olvasható, hogy a székesfehérvári polgárok nem hajlandók katonái számára a nekik járó tűzifa, gyertya, só, bors, vaj megadására. A forrásból világossá válik azonban, hogy az ellenkező polgárokat a kapitány erővel szerelte le, azaz elvette tőlük, ami véleménye szerint járt neki. Így a Budai Kamarai Adminisztráció az ír kapitány panasa mellett megkapta a székesfehérvári lakosok felháborodott hangú levelét is, amelyben az őket ért zaklatások ellen emeltek szót.⁹² Jellemző a korszak viszonyaira, hogy a hivatalos szerv kénytelen volt a fizetetlen katonaság túlkapásai felett szemet hunyni, így az ügyben a lakosok kárára döntöttek. A polgárok – sorozatos panaszai ellenére – egész télen kénytelenek voltak biztosítani az ír csapatoknak a fent említett egyéb járandóságokat. A város saját maga ezeket a szükségleteket nem tudta előteremteni, ezért január végén már a környező falvakból vásárolták fel az árukat.⁹³

A Főhadbiztosság elkövette azt a hibát, hogy Veszprém megye enyingi járásának három falvába egyszerre két ezred csapatait is téli szállásra utalta. Fok, Hídvég és Nyék⁹⁴ falvakba Pálffy Miklós ezrede mellett az ír ezred egy részét is beszállásoltatta. A települések a Pálffy-féle ezredet december elején már befogadták, így a Magyar Királyi Udvari Kancellárián keresztül utasították Veszprém vármegyét, hogy saját hatáskörben máshová ossza be a csapatokat.⁹⁵ Minden bizonnyal a veszprémi vár adott otthont a téli hónapokban a két századnak, akiket március végén felszólítottak, hogy csatlakozzanak székesfehérvári társaikhoz és együtt vonuljanak a főszereg gyülekezési helyére.⁹⁶ A veszprémi magyar huszárok és a beszállásolt írek viszonya nem volt felhőtlen, a közöttük kitört kisebb összecsapás nyomán ifj. Zichy István győri vicegenerális rendelt el és folytatott le vizsgálatot. A tanúvallomások alapján megállapítást nyert, hogy az idegen katonák miatt tört ki a nézeteltérés.⁹⁷

⁸⁹ MOL E 281 1693. márc. 10., márc. 16. A betegeket az elkülönített kaszárnyákban egyelőre hátrahagyták. MOL E 280 1693. ápr. №. 14. Fogalmazványa: ÖStA HKA HFU 20. Apr. 1693 (r. Nr. 354. fol. 504.)

⁹⁰ MOL E 281 1693. márc. 31.

⁹¹ ÖStA HKA HFU 5. Jan. 1693 (r. Nr. 352. fol. 98.) és MOL E 281 1693. jan. 6.

⁹² MOL E 281 1693. jan. 6.

⁹³ Uo. 1693. jan. 29.

⁹⁴ ÖStA KA HKR Prot. Exp. Bd. 388/2. 1692. Dez. №. 85. fol. 526^v. Ma: Szabadhídvég (Fejér megye); Fokszabadi, ma: Balatonszabadi (Somogy megye); Felsőnyék (Tolna megye).

⁹⁵ MOL A 14 (Magyar Királyi Udvari Kancellária, Insinuata Consilii Bellici) 1692. №. 571.

⁹⁶ ÖStA KA HKR Prot. Exp. Bd. 391. 1693. Apr. №. 15. fol. 155^r.

⁹⁷ Uo. 1693. Aug. №. 192. fol. 379^r. Sajnos a lajstromkönyvi bejegyzésen kívül nincs közelebbi információ a nézeteltérés okáról és a lefolytatott vizsgálat pontos eredményéről. Az ítélethozatal időpontjában azonban az

Talán a leghevesebb nézeteltérések az írek és a lakosok között a többségben rácok által lakott dél-dunántúli régióban voltak. Ebben közrejátszott az is, hogy ide kerültek a legtöbben elszállásolásra, hiszen 14 századot⁹⁸ vezényeltek Tolna és Baranya megyei falvakba, városokba. A főszereplő tartózkodó tábori főélelmester, Christian Vorster és az eszéki hadbiztos, Johann von Lewenau kapták a feladatot, hogy helyezték el a Pécs környéki településeken az ír katonákat. Arra törekedtek, hogy inkább városokba, falak közé zárva legyenek, mint a nyílt terepen, ahol nehéz volna rablóg magatartásuk ellen védeni a lakosságot.⁹⁹ Az ír csapatok a mohácsi mustrát követően a falvak mellett egy-egy nagyobb helyőrségbe is kerültek téli szállásra, minden bizonnyal Szigetvár, Pécs, Siklós falai fogadtak be századokat. Simontornya várába is rendeltek egy századot, de az itt állomásozó vegyes magyar–rác helyőrség kiváltságaira hivatkozva nem engedte be falai közé az ír katonákat.¹⁰⁰ Tiltakozásuk sikeres volt, hiszen végül az ide irányított csapatokat Pécsre szállásolták be.

Siklós környékén, a Budai Kamarai Adminisztráció provizora, Johann Haunold kapott megbízást az írek élelemmel történő ellátásának megszervezésére, valamint a lakosság panaszainak kivizsgálására. Utóbbiból volt bőven: az írek által a baranyai falvakban elkövetett kihágásokról jegyzőkönyvet vettek fel, amelyben szerepelt, hogy a falvak mekkora kártérítést követeltek a jogtalanul elvett természetbeni szolgáltatások után. A megszábot orális és equilis porción felül az egyes helyeken jóval többet fogyasztottak el a katonák. Érthető módon itt, a Villányi-hegységben a nekik járó bormennyiség többszörösét itták meg az erőszaktól sem visszariadó írek. A panaszok között felmerültek még, hogy kenyérből, húsból, gyertyából is többet vettek el maguknak, mint amennyi járt volna. A téli hat hónapot Nagyharsány, Kisharsány, (Magyar)bóly, Lócs, Pélmonostor, Kistótfalu, Nagytótfalu, Diósvizlő, Matty, Harkány, Egyházasharaszti Ipacsfa, Kovácsida, Siklónagyfalu, Drávaszerdahely, Drávacsehi és Cún falvai sínyleték meg leginkább.¹⁰¹ Pavics Ignác provizor is hasonló esetekről, inzultusokról számolt be Pécsről, ahol 256 ír katona lakott a polgárok házaiban.¹⁰² A pécsi lakosok az őket ért hátrányok miatt kérték, hogy az Adminisztráció egy évre adjon nekik mentességet a tized és az accissa (fogyasztási adó) fizetés kötelezettsége alól.¹⁰³ A Budai Kamarai Adminisztráció, miután nem talált megoldást a követelések enyhítésére, felkérte az Udvari Kamarát, hogy döntsön az ügyben. A budai kamara adminisztrátora, Ferdinand Helffrich Plass von Mühlleiten szemléletesen esetelte a lakosok kárait, az elszenvedett jogtalanságokat, egyúttal felhívta a figyelmet, hogy a beszállásolás miatt több falu lakói is inkább elmenekültek, semmint, hogy tovább szenvedjenek.¹⁰⁴

írek már a főszereplő, Belgrád alatt harcoltak, így nem valószínű, hogy az általuk elkövetett kihágásokat bárki is megtérítette volna a károsultaknak.

⁹⁸ A következő parancsnokok századai kerültek a Dél-Dunántúlra elszállásolásra: Mylord Jussage, Franz Reyli, Jean Reyli, Hug von Donel, Thomas Barqons, Franz von Breaan, Breean in Dermoth, Scheldon, Walds, Roger Maguire, Edmond Maguire, Corneli, M. Donet, Agsuy Honbons.

⁹⁹ MOL E 281 1692. Nov. №. 30. disse Irländer zwischen der Mauer besser als in offenen Land zu Disciplin angehalten werden können.”

¹⁰⁰ ÖStA KA HKR Prot. Exp. Bd. 388/2. 1692. Dez. №. 23. fol. 518^r.

¹⁰¹ Az említett jegyzőkönyvben a felsorolt falvak panaszai, követelései szerepelnek. MOL E 281 1693. febr. 3.

¹⁰² MOL E 281 1693. jan. 11.

¹⁰³ Uo. 1693. jan. 5.

¹⁰⁴ ÖStA HKA HFU 17. März 1693. (r. Nr. 353. fol. 351–356.) Az Udvari Kamara semmilyen konkrét lépést nem tett, hogy a lakosok követeléseinek eleget tegyen.

Egyetlen és valós megoldást mindhárom vidék nehézségeire az jelentett, ha az íreket minél hamarabb a fősereghez vezénylik. A téli beszállásolási időszak hivatalosan április 30-án ért véget, azonban már 1693. április 4-én kiadták a parancsot, hogy az ír katonáknak Péterváradon kell gyülekezni.¹⁰⁵ Láthatóan az Udvari Haditanács is szorgalmazta, hogy minél hamarabb olyan helyőrségbe kerüljön az ír ezred, ahol nem kell a lakossággal érintkezniük. Június-július folyamán – az Egerbe ment századok kivételével – a Székesfehérváron és a Dél-Dunántúlon áttelelt csapatok megérkeztek Péterváradra, ahol von Thomas Valentin Felstain (Veldtstein) várkapitány szállásolta el őket a kaszármányokban.¹⁰⁶

Az alábbiakban elemzésre kerülő elszámolások¹⁰⁷ rávilágítanak arra, hogy a fizetetlen katonaság miatt folyamodott a védtelen lakosság elleni erőszakhoz az élelem megszerzése érdekében, hiszen az elméletben nekik járó porciómennyiséget és egyéb juttatásokat sem kapták meg, nem is beszélve a felszerelésről. A tervezetek szerint az ezrednek járó élelmet és összegeket három forrásból biztosították. A porciókat a kijelölt élelmiszerraktárakból, a dél-dunántúli településeken a húst és a bort az ellátó körzettől kapták, míg a havonta nekik járó összegeket az Udvari Hadi Fizető Pénztár finanszírozta. Az 1692. december 19-i elszámolás még csak tervezet volt, az 1693. március 30-i viszont már konkrétumokkal is szolgál. Így sokkal inkább támaszkodtam az utóbbi – már Donat Heisler von Heitersheim, a Főhadbiztosság új vezetője (Antonio Caraffa 1693. március elején hunyt el) által készített – a Hadipénztárból kifizetendő és már kifizetett pénzek kimutatását tárgyaló összegzésre. A mohácsi mustra alapján készített 1692. decemberi tervezetben meghatározták, hogy az ezred tisztikara 90 1/2 ember- és 46 lóporcióra jogosult naponta.¹⁰⁸ Ezen napi porciómennyiség 3 Ft-tal számított pénzbeli értékét havonta kiutalta a Hadipénztár, tehát 409 Ft és 30 krajcárt kellett elszámolni. A mustra 24 században tüntette fel a katonákat és az elszámolás ez alapján határozta meg a nekik járó napi porciómennyiséget és az élelem-kiegészítésként kifizetendő havi pénzösszegeket.¹⁰⁹

A budai főhadbiztos, Johann Anton Schweidler által ellátandó öt század 439 1/2 porciót kapott naponta, amely mennyiség kétszeres értéke, 879 Ft havonta került elszámolásra. Nicolas von Hochburg győri élelmesternek naponta 429 1/2 porciót és havonta

¹⁰⁵ ÖStA KA HKR Prot. Reg. Bd. 392. 1693. Apr. 59. fol. 120^v.

¹⁰⁶ ÖStA KA HKR Prot. Exp. Bd. 391. 1693. Juni 149. fol. 290^v. Felstain beszámolt arról is, hogy nagyon rossz állapotban voltak a katonák, hiszen többségük cipő nélkül, mezítláb érkezett. Uo. 1693. Juli №. 239. fol. 335^r.

¹⁰⁷ Mindkét elszámolás csak a Hadipénztárból kifizetett készpénz elszámolását tartalmazza, az élelmiszerraktárak és az ellátó terület által kiadott porciók értékét nem tárgyalja részletesen! Az ezred költségvetés-tervezete és a pontos elszámolás és ellenszámadás az Udvari Kamara HOFFINANZ Ungarn sorozatában maradt fenn, az ÖStA HKA HFU 5. Jan. 1693 (r. Nr. 352. fol. 53–104.) és Uo. 20. Apr. 1693. (r. Nr. 354. fol. 303–318.) jelzetek alatt. Mivel a következőkben ezek elemzését végzem el, így külön nem hivatkozom rájuk.

¹⁰⁸ Az ezredes (Oberst) 50 és 12, az alezredes (Oberstleutnant) 13 és 8, az őrnagy (Obristwachtmeister) 5 és 6, a titkár (Sekretär) 2 1/2 és 2, a hadbíró (Auditor) 3 és 2, a szállásmester (Quartiermeister) 4 és 3, a káplán (Kaplan) 2 1/2 és 2, a hadsegéd (Adiutant) 2 1/2 és 2, az élelmester (Proviandmeister) 2 és 2, a szekérmester (Wagenmeister) 2 és 2, a porkoláb (Profos) 4 és 5 ember- ill. lóporciót kapott. A járandóságokat és a készpénzben történő kifizetést az 1697. évi rendelet szabályozta pontosan. Feldzüge I. 281.o.

¹⁰⁹ Az 1692. december 19-i tervezet az egy századnak járó porciókat is részletezte: a százados (Hauptmann) 9, a hadnagy (Leutnant) 4, a zászlós (Fähnrich) 2, a 3 őrmester (Sergeant, Feldwebel) 4 1/2, az őrvezető (Kapitän, Gefreite) 1, az élelmezési altiszt (Fourier) 1, a mustráírnok (Musterschreiber) 1, az orvos (Feldscher) 1, a 4 káplár (Korporal, Führer), a 2 dobos (Tambour) 2, a közlegények (Gemeine) 1 emberporcióra voltak jogosultak. Minden században voltak olyanok, akiknek a rendfokozatát elvették, de az ezrednél maradtak (Reformierte), ők csökkentett porciómennyiségeket kaptak.

859 Ft-t kellett elszámolnia az 5 Veszprémben és Székesfehérváron elszállásolt század felé. A 14 dél-dunántúli század és az Eszéken lévő beteg katonák napi 1213 porcióra voltak jogosultak. Porciónként 2 Ft-tal számított havi pénzt (409 Ft) csak azon tisztek után lehetett elszámolni, akik természetbeni ellátmányukat nem az élelmiszer-raktárakból, hanem a „vidéktől” kapták. A tervezet szerint havonta az ezrednek 2502 Ft járt volna, amely kiegészítve néhány kisebb juttatással a 6 hónapra 19 123 Ft kifizetését jelentette a Hadipénztárnak. Az élelem-kiegészítésként kapott összeg mellett az ezred katonái zsoldként a havi porciómennyiség értékének háromszorosát készpénzben is megkapták. A tervezet úgy számolt, hogy ez az összeg 6 hónapra 42 912 Ft. Egyszeri juttatásként szerepelt a kiadások között a mindegyik századnak kiosztandó élelemszállító szekerek (Proviantwagen), a zászlók (Fahne), a zászlótartó rúd (Schweinfeder) értéke. Ezekkel együtt a hat havi, Hadikassza által elszámolandó járandóságuk 65 635 Ft volt.¹¹⁰

A lassan csordogáló kifizetések és a magasnak tűnő összegek miatt döntött úgy a Haditanács, hogy redukcóra van szükség az ír ezrednél is. Jelen esetben azonban egyáltalán nem a katonaság elbocsátásáról, hanem a tisztai állomány csökkentéséről volt szó. A rendelkezés értelmében¹¹¹ a 24 helyett csak 12 századdal kellett számolni. A megszüntetett 12 század tisztjei közül csak a főbb tisztségek – a százados, a hadnagy, a zászlós – kaptak az élelem mellé pénzben járandóságot, de csak a felét a korábbi tervezetben megfogalmazottnak. Az 1693. március 30-i, immár véglegesnek tekinthető elszámolás a következő összegekkel számolt: az ezred tisztikara gyarapodott Eduard Wilson ezredessel (ő csak az ezredeseknek járó fele porciómennyiséget kapta naponta, 25 ember- és 7 lóporciót), valamint egy-egy meg nem nevezett alezredessel és őrnaggyal (ketten együtt 9 ember- és 7 lóporcióval kerültek elszámolásra). A tisztikar ennek megfelelően immár 124 ember- és 59 lóporcióra volt jogosult naponta. A 12 század tisztikara 420 ember- és 84 lóporciót jelentett,¹¹² a 12 redukált század három említett főtisztje 186 porciót, a 48 dobos és trombitás, a 72 káplár és a 144 örvezető 432 emberporciót kapott naponta. A megmaradt 1242 közlegény egy-egy porcióra volt jogosult. Az Eszéken lévő betegeknek kiutalt 222 porció és a Péterváradon lévő 142 közlegénynek járó 142 porció mellett 94 „redukált” tiszt kérvényezte, hogy nekik továbbra is utaljanak ki egy fél porciót (47). Összesen tehát az ír ezred 2958 porcióval került elszámolásra. A forrásban szereplő 110 568 Ft-os végösszeg úgy jött ki, hogy a porciómennyiséget felszorozták hattal (három forinttal számolták a havi ellátmány egyik felét élelem-kiegészítésként, a másik felét szintén három forinttal zsoldként), hozzáadták a szekerek, zászlótartó rudak és a zászlók értékét.

¹¹⁰ Az ellenszámadás rávilágított arra, hogy az elszámolás-tervezet készítője az egyik rubrikában lévő számsort túlbuzgón, „véletlenül” kétszer adta össze, így 100 719 Ft-ot hozott ki az ezred költségvetéséeként. Egyébként a 2100 fős, 14 századba osztott, az állandó hadsereg kötelékébe tartozó gyalogezredek hat hónapos költségvetése minden havi porciót 6 Ft-tal (azaz az élelem-kiegészítést és a zsoldot is 3 Ft-tal) számolva 105 714 Ft-ot tett ki. ÖStA HKA HFU 5. Jan. 1693 (r. Nr. 352. fol. 77.)

¹¹¹ ÖStA KA HKR Prot. Reg. Bd. 392. 1693. Apr. №. 59. fol. 120^v

¹¹² A százados 15 és 3, a hadnagy 5 és 2, a zászlós 4 és 2, az őrmester 3, az örvezető 2, az írnök 2, a must-írnök 2, a felcser 2, azaz összesen 35 ember és 7 lóporciót kapott egy század tisztikara.

1. Az ír ezred katonáinak járó porciómennyiségek

Porciójárandóság	Ember	Ló	Összesen
Ezred tisztikara	124	59	
12 század tisztikara	420	84	
Redukált századok 3 főtisztje	186		
Zenészek, káplárok, örvezetők	432		
Közlegények	1242		
„Redukált” tiszték	47		
Betegek Eszéken	222		
Péterváradon lévő közlegények	142		
Összes porció/nap	2815	143	2958

2. A követelések kimutatása a porciók alapján

Kézpénz követelések	Összeg
Porciók 6 havi értéke (2958×3×6)	53 244
Zsold 6 hónapra	53 244
Szekerek	2400
Zászlótartók	1200
Zászlók	480
Végösszeg	110 568

Nézzük, hogy a fent tárgyalt követelésekből mi valósult meg az 1692. november 1. – 1693. március 30. közötti időszakban bevételként:

3. Az ír ezred hat téli hónap alatti „bevételeinek” szerkezete¹¹³

Bevételek	Forint	Krajcár
Az O'Gilvy ezredtől átvett 8 szekér értéke	1600	
Tábori Hadi Pénztár kifizetése	1611	
Dietrich Knopp, szegedi élésmester befizetése a beszolgáltatott hadiadóból	1500	
A pécsi körzet lakosai által kiadott porciómennyiség értéke	9828	
A mohácsi Tábori Hadipénztár kifizetése	3187	
A Veszprémben és Székesfehérváron állomásozók decemberi járandósága	890	
A pécsi körzetben elszállásolt századok tisztikarának decemberi járandósága	411	

¹¹³ Az elszámolásban megemlítik az 1691–1692-ben nekik kiosztott összegeket is: a Gödens által kifizetett 15 ezer Ft-ot és a Sziléziában ruházatra kapott újabb 15 ezer forintot.

<i>Bevételek</i>	<i>Forint</i>	<i>Krajcár</i>
Az ezred tisztikarának novemberi és decemberi járandósága	648	
Tábori Hadi Pénztár kifizetése januárra	3895	30
Udvari Hadipénztár kifizetése februárra	2502	
Zala vármegye által kiadott porciók ellenértéke	5400	
A redukált O'Gilvy-ezredtől felszabadult porciómennyiségek pénzbeli értéke	2832	
Összes kifizetés 1693. március 30-ig	34 304	30
Követelés	76 263	30
Költségvetés végösszege	110 568	

A táblázatból is látható, hogy a legkülönbözőbb forrásokból, a legkülönbözőbb jogcímenek számoltak el összegeket bevételként. Nyilvánvalóvá válhat, hogy ezen összegek egy része nem valós készpénzforgalom eredménye, hanem pénzügytechnikai műveletekkel átutalt „pénzekről” van szó. Ilyen tranzakció például a felszámolt Benedict O'Gilvy-féle ezred tulajdonában volt szekerek bevételként történő elkönyvelése az ír ezrednél, pedig valójában használati tárgyak tulajdonosváltásáról van szó. A porció ellenértékeként feltüntetett összegek (18 060 Ft, az összbevétel 52,6 %-a) sem valós készpénzösszegek, hanem a vármegyék által természetben kötelezően kiadott porciók pénzben kifejezett együttesét tüntették fel ilyen módon. Zala vármegyében Johann Georg von Frischenhausen főhadbiztos a téli hat hónapra a vármegye által kiadott 1800 porciót vette át, amelynek 3 Ft-tal szorzott értéke 5400 Ft volt, míg a pécsi körzet 546 porciót szolgáltatott ki 9828 Ft-ért. Készpénzt egyedül a különféle hadipénztárakból (tábori, udvari, élésmesteri) kaptak a katonák, amelynek összértéke 14 644 Ft 30 kr volt (42,6 %).

Az elszámolást egyébként az egyes országok kamaráinak (köztük az Udvarinak is) számadásait ellenőrző hatóság, az Alsó-ausztriai Kamarai Számvevőség vette górcső alá. Véleményében kifejtette, hogy a kiosztott élelem elszámolása visszaélésekre és pontatlanságokra ad alkalmat. Felvetette egyúttal, hogy a mohácsi mustra óta eltelt időben, a megbetegedések miatt több haláleset is történt az ezred katonái között, ezért felül kellene vizsgálni a jelenlegi állományt, új mustrára és az alapján pontosabb porciómeghatározásra van szükség. Kívánatosnak tartotta továbbá, hogy a kihágásaikkal okozott károkat (minden bizonnyal a siklói körzetben elkövetett erőszakoskodásra utaltak) az ezred költségvetéséből levonva kell megtéríteni.¹¹⁴

Későbbi kifizetésekről már nincs konkrét tudomásunk, egy-egy elszórt adaton kívül. Piazza április végén kérte a 76 263 Ft 30 kr kifizetését, mert megfogalmazása szerint jelenlegi lerongyolódott állapotukban nem csatlakozhatnak a fősereghez. Az Udvari Kamarához fordult, hogy legalább 50 000 Ft-ot utaljanak ki neki, mert különben a szökéseket sem tudja megakadályozni és így a hadegység egyszer s mindenkorra fel fog bomlani.¹¹⁵ Tudomásunk van arról, hogy a cseh rendek által befizetett hadiadóból két havi zsoldot fizettek ki a Magyarországon, Erdélyben, Horvátországban téli szálláson volt regimentek katonáinak, így az ír ezred is kapott az Udvari Hadipénztártól 17 748 Ft-ot

¹¹⁴ ÖStA HKA HFU 20. Apr. 1693 (r. Nr. 354. fol. 303.)

¹¹⁵ Uo. fol. 304.

(a 2958 porciót 3 Ft-tal számolták, azaz egy havi zsold 8874 Ft volt).¹¹⁶ Úgy tűnik, hogy ez volt az utolsó kifizetés, amely az ír katonákhoz eljutott, hiszen a nyári hónapokban, a főszereghöz történő csatlakozásukat követően ellátásukat már a tábori élésmester és a tábori Hadipénztár fedezte.

Visszatérve a hadügyi kérdések tárgyalására, a téli hónapok végének közeledtével új állomáshelyeket jelöltek ki az ír ezred egyes századai számára. Szó volt már arról, hogy néhány századot Egerbe vezényeltek, míg a Dunántúlon áttelelt összes ezred gyülekezési helyéül Péterváradot jelölte ki az Udvari Haditanács. Az 1693. évi hadi eseményekben Eduard Wilson ezredes vezetésével vettek részt. Minden bizonnyal többségük jelen volt Belgrád sikertelen ostrománál, ahol többen életüket veszítették.¹¹⁷ Az Udvari Haditanács a nyár végén elrendelte, hogy az ír ezredet, mint az állandó hadsereg egyik alakulatát fel kell számolni és a katonákat más ezredbe kell szétosztani.¹¹⁸ A feladatot Donat Heisler von Heitersheim főhadikomisszáriusra bízták, aki november végén jelentette ennek végleges elintézését, amelynek nyomán két-két ír századot Guidobald Starhemberg és Dietrich Heinrich Nehem ezredei kaptak.¹¹⁹ Az ír csapatok sorsa így összefonódott annak az ezrednek a további sorsával, ahová beosztották őket.

Összegzésként elmondható, hogy az ír csapatok ezredbe szervezési kísérlete a Habsburg Monarchia állandó hadseregében kudarcra végződött. Az ír származású katonák részt vettek ugyan több magyarországi hadműveletben az oszmánok elleni harc során, ám emlékeztetések mégiscsak az általuk elkövetett kihágások miatt maradtak. A téli szálláshelyeiken véghez vitt vétségeik fizetetlenségükből és az ellátási rendszer nem megfelelő, illetve nehezen megoldható voltából adódtak. Hasonló jogtalanságokat minden beszállásolt alakult követett el, így ezzel nem egyedülállóak a magyar történelemben. A bemutatott ezred-költségvetések és a pénzügyi elszámolások ugyanakkor szemléletesen világítanak rá a korabeli helyzet visszasságára, a finanszírozási rendszer összefüggéseire és bonyolultságára. Nem véletlen az sem, hogy I. Lipót igyekezett minden évben rendre inteni a katonaságot, különböző parancslevelekkel próbálta elejét venni a katonák túlkapásainak, de erre – valljuk meg – az egyenlőtlen erőviszonyok, a lakosság kiszolgáltatottsága miatt kevés esély volt.¹²⁰

¹¹⁶ ÖStA HKA HFU 20. Mai 1693 (r. Nr. 355. fol. 206–214.) Hessen-Darmstadt grófja még 1694 januárjában is kérte a neki járó 24 ezer Ft kifizetését az Udvari Haditanácstól. ÖStA KA HKR Prot. Exp. Bd. 393. 1694. Jan. fol. 3^f

¹¹⁷ ÖStA KA HKR Prot. Exp. Bd. 391. 1693. Sept. №. 177. fol. 409^f

¹¹⁸ Uo. HKR Prot. Reg. Bd. 392. 1693. Aug. №. 85. fol. 350^f

¹¹⁹ Uo. HKR Prot. Exp. Bd. 391. 1693. Dez. №. 85. fol. 515^v: A Főhadbiztosság 1693. decemberi jelentésében számba vette az összes Magyarországon tartózkodó és az állandó hadsereg kötelékébe tartozó ezredet. A kimutatásban szerepeltek az említett ezred is, kiegészítve azzal a megjegyzéssel, hogy két ír századot osztottak be hozzájuk. ÖStA HKA HFU 2. Dez. 1693. (r. Nr. 360. fol. 58–63.)

¹²⁰ Pl. az 1693. év végén is – részben talán az ír ezredről érkezett hírek miatt is – próbálta a tiszteket rendre inteni, hogy ne éljenek vissza erőfölényükkel. BFL IV-1002.j. 1693. nov. 4.

Muster Tabella der Röm. Kays. May. des Löbl. Prinz Darmstatische Irrländer Regiments zu Fuß, wie dasselbe sich bei heüt dato

A század neve	Hauptmann	Leithenant	Fendrich	Veldwebell	Führer	Fourier	Muster-schreiber	Veldscherer	Tambours	Corporalen
Leib Compagnie	1	com	1	3	1	1	1	1	2	4
Habtman Ken	1	1	1	3	1	1	1	1	2	4
Butlar	1	1	1	3	1	1	1		2	4
Flemming	1	1	1	3	1	1	1		2	4
Obristleuthenant von Niels	1	com	1	3		1	1	1	2	4
Nuygthons	1	1	1	3	1	1	1		2	4
Hantons	1	1	1	3	1	1	1	1	2	4
Geogehans	1	1	1	3	1	1	1	1	2	4
Edmond Hurly	1	1	1	3	1	1	1	1	2	4
Nugeant	1	1	1	3	1	1	1		2	4
Franz Reily	1	1	1	3	1	1	1	1	2	4
Jean Reily	1	1	1	3	1	1	1	1	2	4
Huy O'Donee	1	1	1	3	1	1	1	1	2	4
Thomas Barsons	1	1	1	3	1	1	1	1	2	4
Franz von Bryan	1	1	1	3	1	1	1	1	2	4
Bryan in Dermoth	1	1	1	3	1	1	1	1	2	4
Scheldon	1	1	com	3	1	1	1	1	2	4
Walots	1	1	1	3	1	1	1	1	2	4
Coton Milord	1	1	1	3	1	1	1	1	2	4
Roger Moguiere	1	1	1	3	1	1	1	1	2	4
Edmond Moguiere	1	1	1	3	1	1	1	1	2	4
Corneli	com	1	1	3	1	1	1	1	2	4
M. Donel	1	1	1	3	1	1	1	1	2	4
Oghey Hontons	1	1	1	3	1	1	1	1	2	4
Summarum	23	22	23	72	24	24	24	20	48	96

(MOHÁCS, 1692. NOVEMBER 18.)

5. Jan. 1693. (r. Nr. 352. fol. 98.)

den 18 9bris 1692. zu Mohaz vorgenommener Musterung effective und sambt angegebenen commandirten befunden habe

Gemeine	Reformierte	Summa effective	hierüber sind commandierte				Summa in allen	Portiones	
			Aussen schuessen	Krancken zu Ossec	Zu Peterwarden, Officier	Zu Peterwarden, Gemeine		Mund	Pferd
51	2	68	5		1	6	80	83	2 1/2
47	2	65	9	1		6	81	86 1/2	3 1/2
34	4	53	6	2		6	67	73 1/2	3 1/2
63	4	82	7			6	95	101 1/2	3 1/2
42	9	66	8	10		6	90	100	3 1/2
60	3	78	2	4	1	6	91	96	3 1/2
50	3	69	6	2		6	83	89	3 1/2
51	5	72	8			6	86	93	3 1/2
46	3	65	4	2		6	77	83	3 1/2
79	3	97	5	8	1	6	117	122	3 1/2
51	4	71	4	3		6	84	87	3 1/2
40	2	58	6	4		6	74	77	3 1/2
66	8	90	5	2		6	103	106	3 1/2
48	3	67	3			6	76	79	3 1/2
55	5	76	5	4		6	91	94	3 1/2
58	5	79	3	3		6	91	94	3 1/2
55	2	72	8			6	86	89	3 1/2
47	3	66	6	2		6	80	83	3 1/2
60	6	82	14	2		6	104	107	3 1/2
62	4	82	2			6	90	93	3 1/2
41	2	59	14	1		6	80	83	3 1/2
54	4	73	12	3	1	8	97	90 1/2	2
58	3	77	11	4		6	98	101	3 1/2
54	5	75	9	3		6	93	96	3 1/2
1272	94	1742	162	60	4	146	2114	2207	81 1/2

András Oross

IRISH REGIMENTS IN HUNGARY

A Contribution to the Practice of Winter Billeting of the
Standing Army in the 1690s

Summary

Irish soldiers appeared in the Habsburg monarch's army in big numbers from the 1620s, for it was during the Thirty Years' War that a regiment of dragoons of mostly Irish soldiers were serving under the leadership of William Butler in the then-forming standing army. Usually they did not join the standing army of the Habsburg Monarchy in masses and regiments like in France, instead it was mainly professional soldiers, officers who changed sides, bringing only one company with them. The subject of this study, the two regiments recruited in Ireland, is a counterexample. Nevertheless, more than a hundred officers of Irish origin reached the rank of a general or an admiral in the standing army of the Habsburg Monarchy, and the number of other rank officers was even higher. Seven of the Irish immigrants were even awarded with the Order of the Golden Fleece.

The attempt to organize Irish units into a regiment within the standing army of the Habsburg Monarchy failed in the second half of the 17th century. Soldiers of Irish origin participated in many operations against the Ottomans in Hungary, but it was their transgressions that made them memorable. Their offences at the winter quarters derived from them being unpaid and from the inadequate and difficult supply system. Similar unlawful acts happened at every billeted unit, so the Irish do not stand alone with these in the history of Hungary. The regiment budgets and financial accounts presented here, however, shed light on the awkward situation, on the inherence and complexity of the financing system. It was not for nothing that Leopold I tried to discipline soldiers every year, endeavouring to forestall trespasses with all sorts of orders, but he had little chance because of the uneven balance of power and the defencelessness of the inhabitants.

András Oross

DES RÉGIMENTS IRLANDAIS EN HONGRIE

Contributions au cantonnement d'hiver de l'armée régulière
dans les années 1690

Résumé

Les soldats irlandais apparurent en plus grand nombre dans l'armée de l'empereur Habsbourg dès les années 1620. C'est durant la guerre de trente ans qu'un régiment de dragons, composé essentiellement de soldats irlandais et placé sous le commandement de William Butler, intégra pour la première fois l'armée régulière en cours de formation. Généralement, les Irlandais ne furent pas assez nombreux pour s'organiser en régiment au sein de l'armée régulière de la Monarchie des Habsbourg, contrairement à la France. Il s'agissait avant tout d'officiers qualifiés qui se rallièrent à l'armée des Habsbourg avec leurs compagnies respectives. L'histoire des deux régiments recrutés en Irlande en est le contre-exemple. Néanmoins, il est un fait qu'une centaine d'officiers d'origine irlandaise parvinrent au grade de général ou d'amiral dans l'armée régulière de la Monarchie des Habsbourg et que le nombre d'officiers de différents grades fut encore plus important. Parmi les émigrés irlandais, sept furent même décorés de l'Ordre de la Toison d'Or.

La tentative d'organiser les troupes irlandaises en régiment au sein de l'armée régulière de la Monarchie des Habsbourg se solda par un échec dans la deuxième moitié du 17e siècle. Certes, les soldats d'origine irlandaise participèrent à plusieurs opérations militaires menées contre les Ottomans en Hongrie, mais ce sont surtout leurs infractions qui firent parler d'eux. Les délits commis dans leur cantonnement d'hiver s'expliquent principalement par l'insuffisance de l'approvisionnement et le fait qu'ils ne furent pas payés. Cependant toutes les formations cantonnées commirent des actes illégaux, ce ne sont donc pas des cas isolés dans l'histoire hongroise. Toutefois les comptes et les budgets des régiments présentés illustrent bien le caractère anormal de la situation de l'époque, ainsi que le fonctionnement et la complexité du système de financement. Ce n'est pas un hasard non plus si Léopold 1er rappela les troupes à l'ordre chaque année et qu'il émit des ordres en vue d'empêcher les soldats de commettre des abus. Toutefois ces ordres avaient peu de chance d'être respectés du fait de l'inégalité des rapports de force et de la vulnérabilité de la population.

András Oross

IRISCHE REGIMENTER IN UNGARN

Beiträge zur Praxis der Winter-Einquartierung des stehenden Heeres in den 1690er Jahren

Resumee

Irische Soldaten erschienen ab den 1620er Jahren in größerer Zahl im Heer des Habsburger-Herrschers: erstmalig diente nämlich im Dreißigjährigen Krieg ein vor allem aus irischen Soldaten aufgestelltes Dragonerregiment unter der Führung von Wiliam Butler im sich formenden stehenden Heer. Mehrheitlich dienten sie jedoch nicht mit Vertrag in Regimentern des stehenden Heeres der Habsburgermonarchie, wie in Frankreich. Es handelte sich in erster Linie eher um den Übertritt qualifizierter Soldaten und Offiziere, die nur jeweils eine Kompanie mitbrachten. Ein Gegenbeispiel hierzu bildet die Geschichte der beiden in Irland rekrutierten Regimenter, die den Gegenstand der vorliegenden Studie bilden. Tatsache ist jedoch, dass im stehenden Heer der Habsburgermonarchie mehr als hundert Offiziere irischer Abstammung den Generals-, bzw. Admiralsrang errangen und die Zahl der Offiziere in diversen Rängen war noch viel größer. Von den irischen Emigranten wurden sieben sogar mit dem Orden vom Goldenen Vlies ausgezeichnet.

Der Versuch, die irischen Truppen im stehenden Heer der Habsburgermonarchie in ein Regiment zu organisieren, scheiterte in der zweiten Hälfte des 17. Jahrhunderts. Die Soldaten irischer Abstammung nahmen zwar an mehreren Operationen in Ungarn gegen die Osmanen teil, doch blieben sie eher infolge der Verstöße im Gedächtnis hängen. Ihre Verstöße an den Winterquartieren waren auf ihre Nichtbezahlung und darauf zurückzuführen, dass das Versorgungssystem nicht entsprechend, bzw. schwer zu lösen war. Ähnliche Unrechtmäßigkeiten wurden von jedem einquartierten Verband begangen, sodass sie damit in der ungarischen Geschichte keineswegs einzigartig sind. Die vorgestellten Regimentsbudgets und finanziellen Abrechnungen zeigen jedoch anschaulich, wie misslich die damalige Situation war, und beleuchten zudem auch die Zusammenhänge und Komplexität des Finanzierungssystems. Es ist auch kein Zufall, dass Leopold I. in jedem Jahr bestrebt war, die Soldaten zur Ordnung zu rufen und ihren Übergriffen mit diversen Befehlsschreiben Einhalt zu gebieten. Die Chance hierzu war jedoch infolge der ungleichen Machtverhältnisse und der Ausgeliefertheit der Bevölkerung gering.

Андраш Ороши

ИРЛАНДСКИЕ ПОЛКИ В ВЕНГРИИ

Материалы, связанные с практикой зимнего расквартирования постоянной армии в 1690 года

Резюме

Ирландские солдаты с 1620 года начали появляться в более крупных массах в армии господствующих Габсбургов, так впервые в тридцатилетней войне под руководством Вильяма Бутлера служил в формирующейся постоянной армии драгунский полк, сформированный главным образом из ирландских солдат. Ирландцы нанимались в армию Габсбургов большей частью не в массовом порядке, как во Франции, а формируясь в полки. Это были прежде всего обученные солдаты, офицеры, приводившие с собой лишь одну роту. Противоположным примером этого является история двух полков, завербованных в Ирландии, о них идет речь в настоящей статье. Факт заключается однако в том, что более ста офицеров ирландского происхождения дослужились здесь до генеральского, адмиральского ранга, а число более низких офицерских чинов было еще выше. Семь человек из ирландских эмигрантов были награждены также Орденом Золотого Руна.

Попытка формирования ирландских войск в полк постоянной армии Габсбургской Монархии во второй половине XVII века окончилась неудачей. Солдаты ирландского происхождения участвовали также во многих операциях в Венгрии в ходе борьбы против османов, однако воспоминания о них связаны все же скорее с ошибками, допущенными ими. Произведенные ими на зимних квартирах промахи состояли в их неплатежах и несоответствующей неправильной организации системы снабжения. Подобные противоправные промахи допускались всеми расквартированными частями, поэтому они не были единственными в венгерской истории. В то же время показанные бюджеты полков и денежные отчетные ведомости наглядно свидетельствуют о противоречивости положения в ту эпоху, о взаимосвязи его с финансовой системой и ее сложности. Не случайно так же и то, что Леопольд I каждый год старался упорядочить бюджет армии, различными приказами и письмами воспрепятствовать перегибам военных, но из-за неравнозначного соотношения сил, подчиненного положения населения на это было мало шансов.